

Marčanska Eparhija.[1]

Res gestae Marčensis episcopatus et ecclesiasticae unionis in Jugoslavia.

Vladika Gabre Mijakić.

Piše: Dr. Janko Šimrak.

Unija i borbe krajišnika s hrvatskim staležima.

Vladika Sava Stanislavić, koji je umro koncem 1661. god., ostavio je marčansko vladičanstvo u vrlo teškom položaju. Kako se jurisdikacija vladičanstva protezala na varaždinski i karlovački generalat ili na Krajinu, to se ono nalazilo u središtu borbe između predstavnika Krajine i hrvatskih staleža. Baš ta politička borba sve je više kopala jaz između doseljenika i starosjedioca i silne štete nanijela crkvenom jedinstvu, koje se bilo započelo s tako lijepim auspicijama god. 1611. Krajina se sve više priklanjala bečkoj politici, koja je išla za tim, da skrši otpor hrvatskih i ugarskih velikaša. Krajišnici su vjerovali, da će se na taj način osloboditi kmetstva, a kad tamo postali su puko oruđe za tuđinske planove i upali u gori socijalni položaj, nego što je bilo kmetstvo. Bečkoj politici došla je dakle Krajina kao naručena

[1] Ova rasprava predstavlja rezultat dugogodišnjega istraživanja u arkivu zagrebačke crkve (»Acta archivi episcopatus almae ecclesiae Zagrabiensis«), u arkivu Jugoslavenske Akademije u Zagrebu i u rimskim arkivima: kongregacije de Propaganda, vatikanskom i Dei Brevi. Osobitu hvalu dugujem prefektu vatikanskih tajnih arkiva Mosgru Angjelu Mercati-u, zatim pokojnome Tadi Smičiklasu, koji me je od 1908. g. do svoje smrti vodio u ovim studijama, i kanoniku Janku Barleu, predstojniku arkiva zagrebačke crkve. Rasprava se ima smatrati kao nastavak radnje: »Povijest Marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslavenskim zemljama (Bogoslovska Smotra 1924, 64—81; 160—187; 286—311; 412—446, god. 1925, 33—58).

za izvađanje političkih planova protiv jedinstva Hrvatske i protiv banske vlasti.

Na čelu borbe Krajine protiv hrvatskih staleža bile su baš marčanski vladike. Godine 1622. izašla je komisija kraljevih i staleških ljudi, koja je imala urediti odnošaje naroda u Krajini i predati ga pod vlast hrvatskoga bana. Kad su generali na granici čuli za dolazak te komisije, podigli su na tajan mig Ferdinanda II. nebo i zemlju, da se ovaj dio hrvatske zemlje posvema otcijepi od Hrvatske. Kad se narodu u varaždinskoj Krajini proglasilo, da će doći povjerenici, koji će ga staviti pod vlast bana i zagrebačkoga biskupa, sastane se u Rovištu sva Krajina i prisegne, da će radije umrijeti nego li doći pod vlast svećenika i plemstva. Povjerenicima da se ne smije niko pokoriti, a ako im kralj ne da bolje pravice, da će si tražiti drugoga gospodara.[2]

Još prije toga sastanka javljaju krajišnici Ivaničke Krajine oko g. 1613. iz Rovišta varaždinskom generalu: »Po tom toga, naš premilostivni i vzmožni gospodine, moremo ponizno vašemu gospodstvu na znanje dati, kako smo razumili od nikih ljudi i od gospodina zagrebačkoga biskupa, da je cesarova i kraljeva svetlost nas dala mandatom gospodinu biskupu, da bi nas imal pod svoju oblast uzeti i da bi njemu imali pokorni biti. Što je nam vsim vlaškim sinom kruto žalostan glas, kateroga glasa nismo se nigdar nadiali od cesarove i kraljeve svetlosti. A kako to vzmožno vaše gospodstvo zna, kako smo mi bili u turskoj ruki i željući našega premilostivnoga cesara i kralja i veru kršćansku služiti, počeli smo k njega svetlosti vskakati na tuliko, da je kraljeva svetlost i gospoda štajerski orsag nas na svoju veru vzeli, da smo ostavili naše blago i vse, što je koteri imal i na njih svetlosti veru došli. I njih su svetlost naukup (zajedno) štajerskim orsagom nas prehranili, oružje dali i vsu našu potreboću nikoliko lit. Ter premilostivni i vzmožni gospodin ondanji, ni gospodin biskup, ni jedan ondi se javil ni, ni nam svoje vere zadal, niti smo ga vidili, a sada, premilostivni gospodine, to čujemo, da je cesarova i kraljeva svetlost nas tako odurila, a mi, premilo-

[2] Tade Smičiklas, Poviest Hrvatska (Zagreb 1889) II, 142; Dr. Aleksa Ivić, Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju (Srijemski Karlovci 1909), 53. 54.

stivni gospodine, usi jedinim zakonom govorimo, da mi pod nijedan put ne ćemo toga učiniti, da bismo dvakrat nevjernici postali: jednuć smo Turkom nevjeru učinili, sada pako da bi kraljevi svetlosti. Niti mi nigdar ne ćemo drugoga gospodina imati nego kraljevu svetlost i vaše vzmožno dospodstvo. Nego, premilostivni gospodine, ako nas cesarova i kraljeva svetlost odurila, a za našu nikakvu nevjeru, i ako nas da pod oblast biskupu, tako to mi usi jedinim zakonom govorimo, da hoćemo ov naš dom ostaviti i po kršćanskoj zemlji razići se, kud komu Bog da.[3]

Prvi marčanski vladika Sime Vratanja (Vratanjić) poslao je 15. januara 1615. opširnu spomenicu nadvojvodi Ferdinandu u Grac, u kojoj moli, da se izdadu za doseljenike uredbe i zakoni, prema kojima će živjeti i po kojima će ih vlasti upravljati.[4]

Ferdinand II. postavio je onu komisiju iz godine 1622. radi toga, da prividno ugodi hrvatskim staležima, koji su ga toliko pomagali u tridesetgodišnjem ratu. On je naložio povjerenicima, kojima je na čelu stajao vesprimski biskup, neka upute doseljenike, da su dužni plaćati desetinu zemaljskoj gospodi, ali svaki od njih mora ispravama dokazati svoje pravo na zemlju. Povjerenici i generali dokazivali su naprotiv, da se ta desetina ne može plaćati, jer su zemlje, koje su naseljene, odavna bile prazne i puste i da se uopće ne zna za njihove posjednike. Osim toga da će doseljenici uskočiti Turcima, ako ih se bude sililo na kmetstvo i da će tako granica biti ugrožena. Budući da ova komisija nije mogla obaviti

---

[3] Radoslav Lopašić, Spomenici hrvatske krajine (Zagreb 1889) III, 439. 440.

[4] Lopašić ibid. 440. 441. Vratanjina spomenica pisana je latinskim jezikom i iza uvoda dolazi obrazloženje pod slijedećim naslovima: »Commoda, quae ex Valachis habentur; Gravamina ob moerorem captivorum; Gravamina ob leves causas; Gravamina ob graviores causas. Quid videtur debere fieri, ut Valachi pacifici reddantur et fideles serenissimo archiducis servitio permaneant«. Vratanja među ostalim moli: ... in quantum ex parte ser. archiducis fines Slavoniae dependent, constituat s. archidux semel pro semper certas et convenientes leges (quicquid enim ser. arhidux statuerit, id Valachi alacri suscipient animo), quibus et sub tolerabili contineantur disciplina et ab iniusticia suorum superiorum cum ipsis actum fuerit«.

svoga posla, postavio je Ferdinand drugu komisiju i izdao je naputak za njeno djelovanje 6. augusta 1626. U tu su komisiju imenovani: Pavao David, izabrani pečujski biskup, Sigismund Trautmansdorf, general slavonske granice i Petrinje, Mojsije Ciraki i Stjepan Patačić, protonotar (cfr. o porodici Patačića Laszowski, Starine 27). Što se tiče crkvene desetine, kaže se u naputku, da komisari imadu nastojati oko toga, da doseljenici plaćaju jednu petinu ili dvadesetinu desetinskih priloga, jer čitavu desetinu nisu dužni plaćati iz razloga, što su naselili pusta mjesta, koja su neprestano pod udarom Turaka. Komesari imadu nadalje ispitati, koje su zemlje na Krajini prešle u državna dobra, a za koja mogu dokazati zemaljska gospoda dokumentima, da njima pripadaju. Budući da su Uskoci došli iz Turske slobodnom voljom; budući da su mnogo krvi prolili za obranu države i budući da su i sada na obrani granica, to staleži neka ne traže od njih velikih daća, nego se neka zadovolje s najmanjima. Što se tiče uprave Krajine, to vojničku upravu neka vrše kapitani i generali, a civilnu zemaljska gospoda, kao što je to uređeno u svoje vrijeme prilikom naseljenja Žumberačkih Uskoka.[5]

Ferdinand je nekoliko dana iza toga 20. augusta izdao i drugi naputak za komesare.[6]

Kad su zastupnici hrvatskih staleža primili ova dva naputka, predali su povjerenstvu spomenicu, u kojoj prije svega traže, da komisija radi na osnovu zakona, koji vrijede u Hrvatskoj i Ugarskoj. Staleži ne mogu pristati na to, da im se dade druga zemlja u zamjenu za posjede na Krajini ili da se ona otkupi. Banska vlast neka se proteže od Drave do Jadranskoga mora. Staleži na koncu protestiraju protiv svakoga cijepanja hrvatskoga teritorija, kako je to kralj zajamčio u jedanaestom uvjetu ugarske diplome.[7]

---

[5] Lopašić ibid. 131—136. Ferdinand I. izdao je naputak za naseljenje žumberačkog vlastelinstva 7. marta 1547 (Lopašić, Spomenici I, 7—10).

[6] Ibid. 136—138.

[7] Ibid. 138—141.

Komisija još nije pravo ni započela svoga rada, kad je Ferdinand 5. novembra 1627. izdao Uskocima povelju, kojom im svečanim načinom jamči, da će ih uzeti pod svoju posebnu zaštitu i da će nad njima vladati samo zapovjednik, kojega će kralj postaviti. Što se tiče posjeda, na kojima su se naselili, da ih mogu posve u miru uživati. Ako se dokaže, da koji od staleža na tim zemljima ima pravo posjeda, izvršit će se naknada ili na taj način, da će mu se dati druge zemlje, ili tako, da će dobiti drugu odštetu.

Kako se vidi, ova diploma rješava konačno pitanje i daljnji rad komisije bio je posve suvišan.[8]

Hrvatski su staleži stupili u pregovore s povjerenicima ljeti 1628. i predlagali su način, kako bi se doseljenici u varaždinskoj županiji mogli podvrći jurisdikciji hrvatskoga bana. Povjerenici su naveli razloge, zašto se to ne može izvršiti, a staleži su te razloge pobijali i zatražili, da se Uskoci bez okolišanja izruče banskoj vlasti.[9]

Premda je kraljevski sud u Požunu 19. decembra 1628. sudio u prilog staleža u pitanju naseljenih posjeda u varaždinskoj županiji, ipak su Uskoci ostali u svom mirnom posjedu. Kad su hrvatski staleži vidjeli, da bečki dvor upotrebljava granicu u svoje političke ciljeve, stvorili su zaključak, da izravno stupe s Uskocima u pregovore. Na taj način je došlo do zaključka hrvatskoga sabora od godine 1629. U tom se zaključku kaže, da će »vlaški sinovi«, ako se dobrovoljno predadu kraljevini, uživati ove slobode: »na tlaku ne budu hodili i za kmete ne budu držani«, nadalje »gospodi zemaljskoj ono budu davali, što su do seh dob generalu i kapetanom davali«; zatim »što se vojskovanja dostoji, u tom da budu podani gospodinu banu.«[11]

Ovi prijedlozi hrvatskoga sabora došli su prekasno, jer u jeseni 1630. pošla je caru Ferdinandu u Regensburg deputacija, kojoj je na čelu stajao kandidat za marčansko

---

[8] Ibid. 142. 143.

[9] Ibid. 143—150.

[10] Ibid. 150—153.

[11] Smičiklas, Poviest Hrvatska II. 143.

vladičanstvo Maksim Predojević.[12] Dana 5. oktobra iste godine primila je deputacija iz ruku carevih privilegije. U prvom dijelu tih privilegija govori se o upravi na Krajini. Svako uskočko selo između Save i Drave imat će svoga kneza, koji će se birati o Gjurgjev danu. Varaždinska se krajina dijeli na tri kapetanije: križevačku, koprivničku i ivanićku. Na Gjurgjev dan biraju knezovi s dvojicom ili trojicom starijih ljudi iz sela za svaku kapetaniju vrhovnoga suca i osam prisežnika, koje će morati general potvrditi, ako nema važnih protivnih razloga, koji se moraju odmah caru dojaviti. U drugom dijelu privilegija govori se o načinu sudovanja, u trećem o posjedovnom pravu, u četvrtom o javnim i privatnim zločinima, u petom o vojničkim dužnostima.[13]

Tako je stvoren posebni teritorij sa sudačkom i upravnom vlasti, koja je bila posve neovisna od banske vlasti. Položen je temelj trvenju i otvorenom neprijateljstvu između hrvatskih staleža i krajišnika. Kako su na krajiškoj strani bile na čelu pokreta kao naravne vođe marčanske vladike, a na strani hrvatskoj zagrečki biskupi kao predstavnici hrvatskih staleža, to se samo sobom razumije, da je iz ovih socijalnih i političkih razloga odmah na početku došlo do teških posljedica za uniju. Zagrebački biskupi su držali, da će protiv krajišnika u svojoj

[12] O Maksimu Predojeviću vidi: Bogoslovska Smotra 1924, 412—446; Šimrak, De relationibus Slav. Merid. 76—113. — Zagrebački biskup Petar Petretić u svojoj informaciji od 21. aprila 1662. kaže, da je Sava Stanislavić, marčanski vladika (1648—1661) u svemu nasljedovao svoga predšasnika Maksima Predojevića. »Maximus enim ille evocato ex Turcia et subinducto famoso illo archimandrita, qui deinde Viennae mortuus est (Eutimije »archimandrita, magister nec non Valachorum episcopus« cfr.: Bogoslovska Smotra 1924, 413), opera eiusdem archimandritae Valachorum primum tumultum in his confiniis excitavit et contra capitaneos atque generalem horum confiniorum directe quidem et aperte ac immediate, indirecte autem, occulte et a longe contra Suam Maiestatem et has ipsius ditiones concitavit et quaedam valde praeiudiciosa privilegia a clementissimo illo imperatore Ferdinando Secundo extorsit potius quam impetravit«.

[13] Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze (Wien 1875) I, 410—420.

borbi najbolje na taj način uspjeti, ako se ukine samostalno marčansko vladičanstvo. Zato su sve poduzimali na dvoru, da se to doista i izvrši. Dakako da se u toj borbi, koja se vodila do ogorčenosti, nije mogla razvijati ideja unije nego ideje sve veće mržnje i razdvojenosti. Borba dakle na crkvenom polju između zagrebačkih biskupa i marčanskih vladika ima se smatrati samo kao refleks socijalne i političke borbe između krajišnika i hrvatskih staleža.

Ipak se našao jedan rod među hrvatskim plemstvom, koji je uvidio, kako bečki dvor upotrebljava borbu krajišnika i staleža u svoju korist, a to je bio rod Zrinskih. Slavni hrvatski banovi Nikola i brat mu Petar Zrinjski prekinuli su sa svim dotadanjim tradicijama borbe hrvatskih staleža i nastojali doći u borbi protiv bečke politike s krajišnicima u dodir. Zato ćemo vidjeti, kako se ova dvojica hrvatskih velikaša približavaju narodnom tribunu na Krajini vladici Gabri Mijakiću, kako ga predobivaju posve za sebe. Nikola i Petar Zrinjski nijesu uspjeli u svojim namjerama, jer je prije svršenoga djela Nikola poginuo 18. novembra 1664. u lovu kod Čakovca, a Petar je bio mučen u Bečkom Novom Mjestu. Nekoliko godina iza toga umro je u šleskoj tamnici i Gabre Mijakić,prestavnik Uskoka.

Ustanak krajišnika za vladike Save Stanislavića.

Rukopis zagrebačkih Isusovca opisuje tu bunu ovako: Godine 1658. zapovjedilo je gradačko ratno vijeće, da se na granicama poprave mostovi i utvrde, reguliraju rijeke i potoci, nasipaju ceste. General Krajine Valter Leslie izjavi, da sve to mogu izvesti badave krajišnici. Radi toga je sazvao u Križevce starješine i prvake naroda i nastojao ih nagovoriti, da to izvrše. Međutim jedan buntovnik proširio je među graničarima glas, da su štajerski staleži za popravak utvrda i gradova poslali generalu novac, ali da ga je on potrošio u privatne svrhe, pa da sada graničari imadu taj novac, koji je potrošen na gošćenje i igranje, zaraditi svojim trudom i znojem. Kad se to pročulo i povjerovalo, ne samo prvaci krajišnika nego po njihovoj zapovijedi gotovo svi muškarci, koji

su bili sposobni za oružje u velikim masama, kao da se imadu boriti za najveće svetinje, sabraše se na urečeni dan i postaviše se na jednom povišenom mjestu protiv istočnoga boka križevačke utvrde u dobro uređenim bojnim redovima. Vođom ustanka izabraše nekoga Grandiberbi, starca koji je bio sav gol, samo što je omotao glavu s izvezenim otiračem, koji mu je padao s obje strane glave. U desnoj ruci nosio je buzdovan. Drugoga oružja nije imao. General je bio uvjeren da će riječima moći umiriti buntovnike. Radi toga je izašao iz tvrđe sa svojom ličnom stražom i sa nekoliko drugih konjanika. Obišao je sve bojne redove graničara, sve pregledao i pohvalio njihovu veliku stegu. Kad je preko tumača objavio svoju namjeru, da se poprave krovovi utvrda, svi su graničari počeli vikati, da toga nikada ne će izvršiti. U isto vrijeme opkolili su generala i njegovu stražu sa svih strana. Oko njega su stali pjevati i skakati i nisu ga tako dugo pustili iz svoje sredine, dok im nije najsvečanije pod prisegom obećao, da će čuvati dosadanje privilegije i da će nastojati kod cara, da ih ponovno potvrdi.

To je — tako nastavlja Isusovačko Izvješće — kasnije i izvršeno, iako se u Beču privilegije nisu raspravile, kako bi to bilo potrebito. Kad im se tako želja ispunila, barbari su se počeli radi svoje pobjede nad generalom sve više nadimati. Od dana u dan sve je više rasla njihova drskost. U tom je graničare ne malo pomagao njihov vladika Sava Stanislavić.[14]

O ovom događaju pripovijedao je u mjesecu oktobru 1662. sam Leslie bečkom isusovcu Baltazaru Milovcu (Acta arch. eccles. zagrab. epist. epporum IV. 71).

---

[14] U akademskom arhivu u Zagrebu nalazi se spis od 13 pisanih stranica na velikom formatu o pobuni Vlaha u varaždinskoj krajini i o uniji. Na posljednjem listu sa izvanje strane napisano je: »Acta capituli antiqua. Fasciculum 95. numerus 68. Vallachicae gentis in regno Croatiae illocatae notitia historica descripta ex Manuscripto Patrum Societatis Jesu ab anno 1666—1670«. Spis je napisao jedan od zagrebačkih Isusovaca i namijenio ga je po svoj prilici članovima reda. Neki su događaji opisani samostalno, a kod nekih se povodi za Petretićem. Prikazuje se vladičanstvo Sime Vratanje, Maksima i Gabre Predojevića, Save Stanislavića, Gabre Mijakića i početak vladičanstva Pavla Zorčića. Spis je polemičan i zato mnoge događaje ne prikazuje objektivno.

Petar Petretić, zagrebački biskup, u opširnoj informaciji, koju je poslao na bečki dvor preko Matije Slovenčića 21. aprila 1662. god., kaže o toj buni: Privilegije, koje je godine 1630. isposlovao Maksim Predojević i arhimandrita Eutimije kao egzarh patrijare Paisija (o tom patrijari cfr. Ruvarac, O pećkim patrijarsima, Zadar 1888, 59 s; Šimrak, Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku, Šibenik 1929. 35) i koje je ugarski sabor u svom 40. članku 1635. godine posve dokinuo, dao je Sava Stanislavić ponajprije pred nekim prvacima naroda na latinskom jeziku pročitati, a onda je po tajnim glasnicima dao sazvati čitavi narod. Jedan katolički župnik pročitao je pred svima stare privilegije. Ne zna se, da li je taj župnik bio potplaćen novcem ili su ga na to prisilili. Na skupštini su bili prisutni i katolici, koji živu među Vlasima. Iako je taj župnik bio donekle vješt latinskom jeziku, ipak nije mogao razumjeti svega, što se nalazilo u privilegijama, pa je stoga čitao i tumačio onako, kako su graničari željeli. Oduševljeni uspostavom i krivim tumačenjem privilegija, počeše prezirati ugled kapetana i odbacivati od sebe dužnost popravaka utvrda na granicama, iako su vazda do tada to činili. Radi toga sabraše se iz svih triju kapitanija i podigoše bunu. Odličnije graničare, koji su ostali caru vjerni, napadoše, popališe im i porušiše domove i razvukoše sve stvari. Budući da se taj ustanak nije mogao bez pogibli na drugi način stišati, to je general Krajine bio prisiljen, da zatraži kod cara ponovnu potvrdu njihovih starih privilegija. Te su privilegije u dvorskoj kancelariji prevedene na njemački jezik i autentizirane carevim pečatom. Ugarski sabor u 90. artikulu opet ih je poništio. Uza sve to graničari drže ih i zloupotrebljavaju u svoju korist. Iako bi prema njihovom devetom članu morali plaćati daće za uvoz robe, za prodaju i kupnju, ipak toga ne čine. Premda se prema privilegijama smiju sastajati samo o Gjurgjev danu radi izbora sudaca i knezova, ipak se oni sastaju i u drugo vrijeme bez dozvole kapetana u Ivaniću. Na te sastanke sile i Predavce, katolike, koji su s njima došli iz Turske, i »Sklave«, koji su od starine živjeli u tim krajevima.[15] Protivno 6. članu privilegija dolaze graničari iz Turske

[15] Petretić veli: »Ad quas congregationes non solum Valachi illi schismatici, sed etiam Praedavcii, hoc est homines catholici sclavonicae

i ulaze u Tursku bez ikakva znanja kapetana. Budući da se u privilegijama govori o graničarima, koji stanuju između Save i Drave, to je Sava Stanislavić tumačio, da je njemu u vlasništvo dat čitavi kraj između Save i Drave i da se na Krajini ne mogu naseliti katolici. To je stanovište Sava izjavio pred Petretićem, kad se vratio iz Graca. On je kazao: U mojim privilegijama stoji, da je čitava zemlja između Save i Drave moja, a kapetan križevački naselio je u tri sela kod Čazme katolike. Radi toga sam pošao caru, da se potužim na kapetana.

Zagrebački se biskup dalje tuži, što graničarski suci sude ne samo Vlasima nego i katolicima: Predavcima i Sklavima, koji se među njima nalaze. Pokojni vladika Sava Stanislavić, koji je za sebe tvrdio, da je episkop Krajine, tražio je pokornost od katoličkih svećenika, koji se nalaze na tom teritoriju, a od nekih je tražio, da mu plaćaju i godišnji porez povodeći se tako u svemu za svojim pećskim patrijarom, koji ili sam ili preko svojih vladika takav porez traži od katoličkih svećenika. Za to je dobio ferman od turskoga cara. Kad su se katolici oprli i kad nisu htjeli plaćati taj porez, patrijara je počeo na osnovu istoga fermana siliti katolike, da prihvate pravoslavnu vjeru, franjevce da prijeđu u red Vasilijanaca, a ostale katoličke svećenike, da primu grčki obred i grčku herezu i da mu se tako pokore. U Albaniji je patrijara taj zločin toliko vršio, da su mnogi katolici radije prešli na tursku vjeru nego li na njegov obred. Prošle godine (1661.) bio je patrijara u Bosni i zagrozio se franjevcima i ostalim katolicima, da će se njima dogoditi isto, što i Albancima, ako mu se prema fermanu ne podlože. To je sve dojavio jedan svećenik pečujske biskupije, koji je kroz Zagreb prolazio u Rim. To češće javljaju i franjevci iz samostana Velika i Našice u Slavoniji, koji su radosni, da su se sada oslobodili te velike opasnosti pomoću bosanskoga paše i pomoću ostalih turskih prvaka. Petar Nikolić, namjesnik zagrebačkoga biskupa u duhovnim stvarima u Slavo-

aut croaticae nationis, qui in Turcia olim degentes fidem servaverunt catholicam ac deinde huc vel ipsi, vel maiores ipsorum transmigraverunt eandem fidem catholicam etiamnum servatens, immo etiam Sclavi itidem homines catholici, ab antiquo huius regni originarii incolae...«

niji, javlja Petretiću 24. marta 1662. god., da su tamošnji katolici i ove godine imali mnogo pretrpjeti od vladike i da su se izbavili samo na taj način, što su platili velike svote novca, koji su morali pozajmiti u jednoga turskoga bega.[16]

Sad se vidi — tako nastavlja Petretić — da je istina, što je kazao Ivan Ganza, ispovjednik Ferdinanda III. prije četrnaest godina u Lincu, kad je Sava Stanislavić molio marčansku stolicu, da je posve isto: dati raskolnicima episkopa kao i hereticima (protestantima) propovjednike. Petretić nadodaje ovoj izjavi, da su raskolnici državi i kralju isto tako opasni kao i krivovjerni protestanti, jer su oni vazda spremni na bunu i na izdaju. Državu lako mogu upropastiti i izdati zastrašeni ekskomunikacijom svoga pratrijare, kao što su u svoje vrijeme izdali Turcima Beograd pod pritiskom patrijare, koji se grozio ekskomunikacijom.[17]

---

[16] Acta arch. eccles. zagrab.: epist. epporum v. IV, fol. 59. Archetypum. Petar Nikolić javlja iz Velike: »Certum etiam facio V. Illmam et Rmam Dnem de nostra tribulatione atque catholicorum, quam intulit nobis christianisque vladica, schimaticorum episcopus, denuo iterum atque iterum, uti rabiosus lupus vexans et molestans nos religiosos et christianos ita, ut Bagnae Luchae ultra Sauum in patria Rmi Dni episcopi Berlich catholici causa superandi litem et molestiam dicti patriarchae Pechiensis quinque millia imperialium exceptis donis et rebus aliis consumpserunt usque modo. Et usque Constatinopolim profecti sunt. Haec illis partibus. Nobis autem in hac parte et in comitatu et dominio Poseghensi vladica non modicum similiter damnum intulit cum Turcico brachio Janiczarum societate fultus toto conatu nos catholicos sibi subditos uolens certoque tributo sibi adstrictos anhelans satagebatur. Quam similiter praedicti malitiam superandi quadrigentos imperiales consumpsimus apud hos nostros iudices et dominos. Nec adhuc forte cessabit nos molestare dubitamus. Nihil tamen de his V. Illma et Rma Dtio referat aliquibus scismaticis in Vestris partibus degentibus, ne accusant nos in his nostris, sed tantum dominis, quibus expedit, nam coacti sumus propter magnam paupertatem catholicorum in his partibus et nostram inopiam his temporibus etiam ad istas partes eleemosynam quaerendi mittere aliquem uirum religiosum, quatenus pecuniam praedictam ad usuram acceptam reddere et satisfacere creditori ualemus. Noster etenim conuentus ducentos et quinquaginta imperiales in praedicta lite amisit, a Turcis pecuniam usurariam acceptam et Dnis nostris datam pro liberatione nequitiae supradicti Vladicae«.

[17] Možda ovdje Petretić misli na one žalosne događaje iz srpske historije, kad je Jelena Paleolog, kći Tome despota od Morije, darovala Srbiju papi nadajući se na taj način pomoći kršćinskih vladara. Srpska

General Josip Herberstein veli o bunama Save Stanilavića u svojoj relaciji: »Dieser Szaua hat den berüembten Archimandritam, so hernach zu wienn gestorben, auss Tüerekhey beruefen, wellicher den ersten tumult der wallachen erwörkht directe wider Generalem und obrigten, indirecte aber wider Ihre Mayt., durch welliche er die erste gegebene schödliche wallachische priuilegia gleichsamb herausgepröst und mehreres erlangt hate. Szaua hat auch ohne ainiche ursach die andere rebellion aufgewiglet, masen er verlanget, dass alle dienst denen vallachen von ihme solten gegeben werden, dass zwischen Sau und Traa er weltlich und geistliche obrigkheit seye. Darumb thails officier in grundt verbrendt und ruinirt worden, die er vermaint die dises sein begehren entdöcktet hetten. Derowegen unter dem schein, dass in ihren priuilegien nicht die scheübtruchen zu fiehren stunte, hat er sye angeraizt zusamben zu zichen sagent: werden wir vallachische khinder den Teutschen pauern abgeben! Ziecht zusamben! Der euch nicht gehorsamb, sengt und verbrennt ihme! Dann wir sint herren zwischen Sau und Traa, welliches unsere priuilegia ausswelssen. — Dadurch sye dann gantz geradt wider Ihre Mayt. und dero dienst und zwar selbigen Macht gleichsamb in der höchsten feindtsnoth rebelliert, ihre priuilegia nit allein confirmiert, sondern zu sagen also augmentirt bloss den wittedten pöfel zu stillen werden muessen, welliche aber von den ungarischen Landtag Anno 1635. niemalten angenomben, sonder wiedersprochen worden«.[18]

Heberstein nadalje izvješćuje, da Uskoci još danas govore, kako njima pripada zemlja između Save i Drave. Za vrijeme Save Stanislavića da su dva puta u slavonske strane dolazili izaslanici (egzarsi) pećskoga patrijare, da su sabrali

---

gospoda voljela su više Turcima nego Svetoj Stolici i zato izabraše za svoga gospodara brata velikoga vezira Mahmuda paše Mihajla Abogovića. Uza sve to Turci ponovno udare na Srbiju, opustoše joj sve oblasti i odvedu u ropstvo dvije stotine tisuća ljudi (1459.) cfr. Marković, Slaveni i pape II, 360. 361.

[18] Arhiv Jugoslovenske Akademije u Zagrebu coll. Lopašić pod naslovom: »Relatio Josephi Herberstein, vicegeneralis, de eclesia orientali et dioecesi Svidnicensi ex anno 1666. 20. octob.«

velike svote zlata i srebra i dali Turcima kao danak. Osim toga za njegova vremena dolazili su na granicu kaluđeri iz Turske. Nijhov se rad nije mogao dobro nadzirati, jer stanuju po šumama i pustim mjestima. Po svoj prilici da su oni davali Turcima sve obavijesti. Radi toga ih Turci vole i radi toga koluđeri nisu tako veliki protivnici turske vjere kao katoličke. Vadika Maksim je u svoje vrijeme nazivao katoličku vjeru »kermskom vjerom«, a Sava Stanislavić je zove »pasjom i kermskom vjerom«. Katoličke crkve zove »muške crkve«, katolike vazda »Rimljanima«, kao da oni nisu kršćani.

Ovi izvještaji: zagrebačkih Isusovaca, Petra Petretića i Josipa Hebersteina o buni Uskoka za vrijeme Save Stanislavića vrlo su zanimivi, iako se moraju kritički promatrati, jer nisu pisani kao objektivni historijski prikazi nego kao žučne polemike protiv Uskoka i protiv marčanskog vladičanstva.

Sava Stanislavić je s ovom bunom potpuno uspio. Bečki dvor spremao se na veliki rat s Turcima i Uskoci na granici kao najbolji vojnici morali su se udobrovoljiti. Radi toga general Valter Leslie upravlja iz Križevaca 6. septembra 1658. pismo graničarima triju krajina: križevačke, koprivničke i ivaničke i obećaje, da će u cijelosti držati sve privilegije i da ih ne će siliti niti na jedan rad oko utvrđivanja gradova kao na kopanje i ručno razvažanje, koji do sada nisu obavljali. Posljednja buna ima se predati vječnoj zaboravi i niko radi nje ne može biti kažnjen. Radi toga neka se graničari odmah povrate u svoje domove. Nekoliko mjeseci iza toga 1659. februara 21. izdao je Leopold u Beču dekret, u kojem kaže, da su bile velike poteškoće glede potvrde privilegija, ali da su u cijelosti potvrdjene na preporuku generala Leslija. Privilegije se ne tiču »Slavonaca«, koji se nalaze na teritoriju granice. Kralj ujedno obećaje da će izaslati komisiju, koja će ispitati tužbu Uskoka.[19]

---

[19] Lopašić, Spomenici op. c. III, 442. 443.

Borbe o obred, slovenski jezik u crkvi i samostalnost vladičanstva.

Ali nisu tu bile samo političke i socijalne borbe, kojima su na hrvatskoj i katoličkoj strani stajali na čelu zagrebački biskupi, a na strani Uskoka marčanske vladike, u kojim borbama bila je unija nakovanj, koja je najviše stradala, nego su se istom žestinom razmahale i borbe o samostalnost marčanskoga vladičanstva, o stari slovenski jezik u crkvi i o obred. Za vrijeme vladičanstva Sime Vratanje (1611—1630.) i za vrijeme biskôpovanja zagrebačkoga biskupa Petra Domitrovića (1611—1628.) nije se ta borba uopće pokretala. Ova dvojica velikih crkvenih muževa znala su dobro razlikovati pitanja vjere od pitanja crkvene discipline i obreda, pa je radi toga za njihovo vrijeme unija napredovala. I za vrijeme nasljednika Petra Dimitrovića Franje Ergeljskoga (1628—1637.) ne nalazimo većih tragova ove borbe. Ona se sa svom žestinom rasplamsala za vrijeme marčanskoga vladike Maksima Predojevića (1630—1642.), koji je bio više uskočki vojvoda spreman na četovanje i revolucije nego li vladika, i zagrebačkoga biskupa Benedikta Vinkovića (1637—1642.), koji je čitavi svoj život proveo u borbi protiv tako zvanih vlaških privilegija. Premda je papa Pavao V. god. 1611. priznao posve samostalno marčansko vladičanstvo i premda u njegovom poznatom breveu nema ni aluzije na vikara zagrebačke biskupije, bio je prvi Vinković, koji je izmislio teoriju, prema kojoj marčansko vladičanstvo ne može biti samostalno nego u najboljem slučaju samo vikarijat zagrebačke biskupije za vjernike grčko-slovenskoga obreda. Radi toga on u svom izvještaju o marčanskom vladičanstvu, što ga je poslao apostolskom nunciju Gašparu Matthei u Beč 1640. god. apodiktički traži, da »praetactus eppus Valachorum eppi Zagrabiensis, in cuius dioecesi eppatus illius esset fundatus quoad ritum Graecorum vicarius eique obediens ac subectus deberet esse...« (Benedikt Vinković poslao je u Rim kongregaciji kardinala De Propaganda 1639. informaciju o Maksimu Predojeviću. Kongre-

gacija je taj izvještaj poslala bečkom apostolskom nunciju Gašparu Matthei (1639—1644.), koji 31. marta 1640. traži novu informaciju cfr. acta arch. eccles. zagrab. epist. missiles CI, 3. Tu je informaciju Vinković kratko vrijeme iza toga izradio. Ona se nalazi u arhivu Jug. akad. Codex n. DCCCCLXXXVIII II. d 186 i u arhivu zagreb. biskupije »Ecclesiastica« XI, A v. II. n. 8/70. pod naslovom: »Benedicti Vinkovich, episcopi Zagrabiensis, relatio et informatio de Valachis et eppatu Valachorum seu Rascianorum legato apostolico ad aulam Caes. Vienneisem anno 1640. data«).

U svom zahtjevu oslanja se na 9. kanon četvrtoga lateranskoga koncila, koji je izašao iz običaja, kako se najbolje vidi na organizaciji grkokatoličke crkve nakon brestlitovske unije, gdje je na teritoriju latinskih biskupija osnovano više katoličkih biskupija grčko-slovenskoga obreda. (Dr. Julian Pelesz, Geschichte der Union ruthenischen Kirche, Wien 1880., G. Hofmann, Wiedervereinigung der Ruthenen mit Rom u »Orientalia Christiana« 1925, num. 12, p. 125—239; Simrak, De relationibus op. c. 55—58). Kad je Pavao V. izdavao bulu za Vratanju, dobro je bilo u Vatikanu poznato, da će se na istom teritoriju nalaziti nova biskupija i druge katoličke biskupije zapadnoga obreda, pa ipak nije forsirao primjenu spomenutoga devetoga lateranskoga kanona.

Što se tiče obreda, kaže Vinković, da se za sada grčki obred može zadržati očistivši ga od zabluda. Kad Uskoci napuste zablude i raskol, kad budu više odgojeni u božjim stvarima, onda se može od njih malo po malo pokopati i grčki obred, kao što je to već učinjeno u Istri, Pivki, Krasu i u senjskoj biskupiji u Liču i Dragi Vinodolskij, »ubi similes Valachi et similibus ritu et erroribus impleti opera bonorum pastorum catholicorum relicto ritu Graecorum et erroribus reiectis ad praesens Romanum, quem assumpserunt, retinent seque non amplius Valachos, sed Croatas appellant.«[20]

Što se tiče staroga kalendara, i taj im se imade za početak dopustiti, dok se u stvarima

---

[20] O naseljenju Uskoka u primorju cfr. Manojlo Grbić, Karlovačko vladičanstvo (Karlovac 1891), I, 60—70. O naselju Uskoka u Liču vidi: Lopašić, Spomenici I, 378, 385—387, 390, II, 4, 16.

vjere sve više ne izuče i dok se ne priviknu na katoličke ceremonije. Razlog takvoga postupka nalazi se u tome, što Uskoci novi kalendar zovu novom vjerom, a stari kalendar starom vjerom i ljude, koji se služe novim kalendarom, nazivaju štovateljima nove vjere, a koji upotrebljavaju stari kalendar, nasljedovateljima stare vjere, pa kad bi se na brzu ruku uveo novi kalendar, oni bi držali, da im se oduzima stara vjera. Ako će se tako raditi, onda će Uskoci vremenom i sami više cijeniti novi kalendar od staroga.

Osim toga Vinković traži, da se marčanskom biskupu dade za pomoć nekoliko latinskih svećenika iz zagrebačke biskupije. Ti svećenici neka budu u prvom redu upravitelji škola, koje se imadu osnovati za Uskoke.[21]

Isti Vinković u protestu, što ga je svečanim načinom dao pred čazmanskim kaptolom na dan obraćanja apostola Pavla 1642., koji je protest na kaptolskoj sjednici pročitan i potpisan po Grguru Gorjanskom, lektoru čazmanskog kaptola, kaže, da se Vratanja nakon povratka iz Rima nazivao vladikom, ali da je zapravo bio »suffraganeus aut uicaraus episcopi zagrabiensis sub nomine abbatis.« Marčansko vladičanstvo da se nije moglo kanonski niti osnovati bez privole zagrebačkoga biskupa. Marčanski biskup može biti samo u svemu podložni i poslušni vikar zagrebačkoga biskupa za vjernike grčkoga obreda, kojima mora dijeliti sakramente i drugu službu vršiti. Ne samo to, nego marčanske vladike moraju biti pokorni zagrebačkim biskupima »etiam in temporalibus«, jer je zagrebački biskup Petar Domitrović darovao Vratanji dobra manastira Marče pod pogodbom, da svake godine on i njegovi nasljednici zagrebačkom biskupu plaćaju u znak posjeda dvanaest funti voska.[22]

Za vrijeme zagrebačkoga biskupa Martina Bogdana (1643—1647.) jenjala je ova borba, ali se razvila to većom žestinom za vrijeme Petra Petretića (1648.—

---

[21] Relatio Benedicti Vinković, eppi zagrabiensis, de Valachis, manuscriptum c. 1640.

[22] Arch. eccles. zagrab. Ecclesiastica XI A, v. II. n. 8/76.

1667.). U informaciji, koju je Petretić poslao u Rim 14. septembra 1651. ističe, kako je Sime Vratanja Petru Domitroviću redovito plaćao o Sv. Martinu 12 funti voska za imanje i manastir Marču.[23]

U drugoj informaciji, koju je poslao caru Leopoldu 1662. god., tvrdi, da marčansko vladičanstvo nije potrebito niti za širenje rimskoga obreda među »Vlasima«, niti za njihovo utvrđivanje u grčkom obredu. Da je Petar Domitrović bio predvidio, kako će se prilike razvijati, nikada ne bi bio sudjelovao kod osnutka ovoga vladičanstva, niti bi bio dao jedan dio svojih imanja za osnutak manastira Marče. Kad Uskoci ne bi imali svoga vladike i svojih kaluđera, onda bi oni brzo bili prihvatili latinski obred. Radi nedostatka svojih svećenika bili bi primali sakramente u latinskim crkvama i tako prešli na katoličku vjeru. To se često i događalo, dok nisu iz Turske došli brojni kaluđeri i egzarsi patrijare, koji su narod izopćenjima iz crkve odvraćati od pohoda latinskih crkvi i obreda. Toga se najviše i bojao Sime Vratanja i zato je došao iz Turske u Krajinu, »ne populus mores et ritus latinorum catholicorum episcopi reliquorumque saecularium defectu amplecteretur«. To je Vratanja najbolje pokazao u ispravi, kojom je podijelio privilegije naseljenicima katolicima na imanju manastira Marče, u kojoj listini veli, da se nastanio s monasima u Marči u sporazumu s rimskim papom, koga drži nasljednikom Sv. Petra apostola, da ne propadne grčki obred u narodu.

Da bi se to lako dogodilo slijedi iz toga, što Uskoci i danas vrlo rado posjećuju katoličke crkve. Tako je Petretić po više puta svojim očima vidio, kako u zagrebačku katedralu dolaze na ispovijed. Videći čudesa, koja se događaju kod katoličkih crkvi, mnogi »Vlasi« i danas dolaze u nje i čine zavjete u svojim nevoljama i da izbjegnu tursko zarobljeništvo. U latinske crkve u tu svrhu donose i darove. Kad katolički

[23] Acta arch. eccles. zagrab. epistolae epporum t. I, 64. »Petri Petretich, episcopi zagrab., informatio Romam data de episcopatu Valachorum Marchae fundato occasione confirmandi in eundem episcopatum Sabbae Stanislavich«. — Informacija je poslana: »Emmo ac Rmo Dno Dno A. cardinali Capponio, sacrae congregationis de propaganda fide praesidi«. Luigi Capponi postao je kardinalom 1608. Umro 1659.

svećenik poslije božićnih praznika obilazi kuće radi blagoslova sa svetim križem, onda i mnogi Uskoci mole, da blagoslovi njihove domove i to oni čine usprkos prokletstva, koje radi toga na njih baca Sava Stanislavić i sam pećski patrijara. Tako je nedavno Stanislavić prolazio selima i sa sobom nosio dvije knjige. U jednu je popisivao one, koji su mu dali milostinju, a u drugu one, koji su polazili latinske crkve, jer da su za uvijek prokleti i izopćeni.

Iz ovoga se svega vidi — tako zaključuje Petretić — da nije bilo potrebito marčansko vladičanstvo radi širenja latinskoga obreda među Uskocima, ali ono nije bilo potrebito niti radi održanja grčkoga obreda u uniji s katoličkom crkvom. Ako se naime Uskoci nikako ne bi mogli na to navesti, da primu latinski obred, ako bi radi toga pobjegli natrag u Tursku ili bi se dogodila koja druga neprilika, onda nije bilo potrebito osnivati samostalno vladičanstvo, nego su se trebali pozvati sjedinjeni svećenici iz Poljske i Rusije, koji se služe istim ilirskim jezikom, i koji bi narodu služili službu i dijelili sakramente. Ako ne bi mogli odmah u početku propovijedati radi male različitosti jezika, to ne bi stvaralo nikakvu poteškoću, jer i sadanji vladike i monasi radi velikoga neznanja gotovo nikada narodu ne propovijedaju. Ako propovijedaju, onda pročitaju jedan dio Sv. Pisma, koje dosta zlo čitaju, a još slabije razumiju. Na pamet govore narodu o Uskrsu, Božiću, Sv. Petru, Uznesenju i Rođenju Blažene Djevice, Svetom Vasiliju, Sv. Savi opatu i Sv. Petronili, koju zovu Petkom. Osim ovih svetkovina jedva koji put parosi služe i narod se sakuplja u crkvama. Sami Uskoci smiju se i rugaju propovijedima svojih svećenika.

U slučaju, da se takvi svećenici — tako nastavlja Petretić — ne mogu dobiti, onda su se oni uskočki svećenici, koji su u ove strane došli prije vladika i kaluđera, morali pozivati na ispite o bitnim člancima katoličke crkve. Ako bi se pronašli zagađeni zabludama, morali bi se od njih očistiti. Takvi svećenici mogli su narodu služiti službu u grčkom obredu, a za vrijeme većih svetkovina morali bi se slati učeni latinski svećenici, koji bi narodu propovijedali i odvraćali ga od grčkih zabluda. Takvi uskočki svećenici poučavali bi i druge mlađe u

ćirilskom pismu i u obredima služenja službe i dijeljenja tajna, što je dostatna kvalifikacija za redovno i svjetovno svećenstvo kod Uskoka. Takvi mladići poslali bi se sa dimisijorijima zagrebačkoga biskupa u Rim u grčki kolegij, da se ondje rukopolože.

Da se tako od početka postupalo, ne bi bio potreban marčanski episkopat, »qui siquidem ita praeiudiciosus, fidei catholicae contrarius, saluti animarum et ipsi catholico regno vicinisque Suae Mattis ditionibus perniciosus esset, de facto tolerandus omnino non esset dictantibus id sanctis canonibus et constitutionibus apostolicis... Cum itaque hic valachicus eppatus tantum, ut iam visum est, periculum animarum pariat, nullatenus ipsi deferendum esset, verum omnino tollendus et reiciendus foret.«

Kad se već Uskocima radi izbjegavanja većega zla mora postaviti vladika, onda se mora imenovati takva osoba, koja ne će biti nikako zavisna od raskolničkog, heretičkog srpskog patrijare u Peći i koja ne će imati s njime nikakve zajednice, niti se od njega dati rukopoložiti i potvrditi, nego koja će u istinu priznati rimskoga papu glavom univerzalne crkve, od njega tražiti potvrdu i s njegovom privolom biti rukopoložena od jednoga sjedinjenoga biskupa. Osim toga ta bi se morala obvezati, da će u službi božjoj i u dijelenju tajna biti zavisna od latinskih biskupa, na čijem teritoriju vrši biskupsku vlast. To da se pravo latinskih biskupa osniva na konstituciji Pija IV., u kojoj se kaže, da latinski biskupi kao ordinariji mogu u svako vrijeme vizitirati grčke crkve, manastire i ostala pobožna mjesta tako svjetovnog kao redovnog svećenstva, njihove prelate, pa makar oni bili episkopi ili čak arhiepiskopi. Ordinarij izvršava nad Grcima potpunu i vrhovnu jurisdikciju u pitanjima kulta, dijeljenja tajni, spasenja duša i trijebljenja krivovjerja.

Petretić tvrdi, da je prema tomu pravilu, postupao i Petar Domitrović i da je on prema pristanku pape i cara postavio Simu vratanju svojim vikarom grčkoga obreda za vlaški narod, koji se nalazi u njegovoj biskupiji i da mu je radi toga odstupio dio dobara svoje biskupije, za što mu je

Vratanja obvezao plaćati godišnje 12 funti voska. Taj su danak plaćali marčanski biskupi do Save Stanislavića.

U drugoj informaciji, što ju je Petretić poslao iz Varaždinskih Toplica 20. juna 1667. caru Leopoldu, kaže za Vratanju, da je ustrajao u jedinstvu s Domitrovićem »debitam ei obedientiam et reverentiam velut ordinario loci praestando.[24]

Isusovačko Izvješće od 1666. god. slaže se s ovim stanovištem Benedikta Vinkovića i Petra Petretića. Što više u njemu se veli: »Omnium prudentium sensus et sententia pluribus ab annis fuit regnum Sclavoniae non aliunde citius quam a Vallachis eversum iri... Creverat iam natio illa post suum in Sclavoniam priori saeculo adventum magnopere sicut numero ita fastu et contumacia adeo, ut vix dignaretur morem gerere iussis capitaneorum et caesareorum officialium, sed sibi eligeret quotannis iudicem...«

General Josip Hereberstein u izvješću kaže, da se s Uskocima moglo sve učiniti, da su bili spremni na sve radove, dok nisu dobili svoga episkopa. Prvi vladika Vratanja da je bio pokoran Domitroviću i Ergeljskom.[25]

Dakle borba za samostalnost marčanskoga vladičanstva i oko uzdržanja obreda grčko-slovenskoga bila je na svom vrhuncu. Teza o vikarijatu je bačena u borbu bez ikakvih dokaza. Papa Pavao V. u svojoj buli godine 1611., kao što spomenusmo, ne zna baš ništa o tome vikarijatu, niti ga jednom riječi ne spominje, a morao ga bi na svaki način istaknuti, jer se radilo o osnivanju jedne nove katoličke biskupije. Papa Pavao V. presuponira posve slobodno i samostalno vladičan-

---

[24] Acta arch. eccles. zagrab. Ecclesiastica XI, A, v. III 8/153, prepis u arh. Jugoslavenske Akademije II, d. 181 Cod. DCCCCLXXXIX.

[25] Herberstein piše: »Bleibt mir bloss übrig wegen des wallachischen Bischoff und Kaluger mehrere partcularitetcn an tag zu geben: was ihres thuens, was sye für nutzen schaffen und wie sye zu eliminiren währen, auch wie dises beschechen khönte. Ist derowegen notwendig, damit ein. Löbl. Stöll mehrere wissenschaft habe, dis werkh von weiten etwas anzufangen. Also gehor. eruidere, dass so vill ich von guethen leuten auch unterschidlichen schrüfte erfahren khönnen, ehe und vorhero die wallachen einen Bischoff gehabt, freywillig man mit ihnen schaffen khönnen, sye auch sich zu aller Khriegs und anderer arbeith iedesmahls willig erfunden.«

stvo »pro gente Rasciana.« O vikarijatu nema ni spomena u diplomi nadvojvode Ferdinanda, koju je izdao nakon povratka Vratanje iz Rima 10. marta 1612. nego se u njoj govori o »honorabili nobis dilecto Simeoni Vratanja, qua Valachorum et Rascianorum instituto episcopo et eximio animarum zelatore«. U patentu, što ga je isti nadvojvoda izdao na njemačkom jeziku za Vratanju 23. marta 1611., govori se o »andächtigen Simeon Britani Razianischen Bischoffen als obgesagten Wallachen ordinari Seelsorger«.[26]

Uza sva navaljivanja i proteste zagrebačkih biskupa, što su ih bez prestanka podizali u Rimu i Beču, da se marčanske vladike proglase i imenuju njihovim vikarima in spiritualibus, nikada u nijedan dekret o prezentaciji u Beču, niti u dekret u Vatikanu o imenovanju i potvrdi nije ušao ovaj uvjet, nego su vazda marčanski biskupi imenovani kao samostalni episkopi. Pače i onda, kad su oni pod pritiskom pristali na tu kondiciju kao Mijakić i Zorčić, nije ona ušla niti u bečki dekret, niti u rimski breve tako, da su se zagrebački biskupi kao Martin Borković tužili na stilizaciju rimskih dekreta. Kakav je u ono vrijeme i kasnije vladao duh u pogledu obreda, najbolje nam svjedoči Baltazar Krčelić, koji kaže za Uskoke: »Facili negotio ad sacra ritusque Romanos deduci poterant, immo a nostris parochis sacramentis providebantur, templa frequentabant nostra ipseque Petrus Domitrovich ad episcopatum plane Zagrebiensem pervenit. Verum Roma haec difficultante pronioreque ad indulgendum, ut e ritu latino ad Graecum quis transeat, ac ut e Graeco ad latinum, ingens causata est confusio plebsque arguere incepit tutiora sanctioraque esse debere graeca quam latina sacra, cum Graecis non admitteretur ad latinos ritus transitus. Et qui transierant, redire cogebantur eo effectu, ut non

---

[26] Acta Academiae Velechradensis (Pragae 1911, Šimrak, De impedimentis unionis graeco-orientalium cum sede Romana in regno Croatiae et Slavoniae, Pragae 1912).

pauci ex latinis ad Graecos transierint, qui in ipsis legibus Predaucy vocantur.«[27]

Ovo je ujedno najveće priznanje, kako su Vatikan i njegov diplomatski predstavnik u Beču bili dalekovidni u svojem postupanju prema grčko-slovenskom obredu, kako su ga oni držali kao najveću svetinju uza sva navaljivanja, koja su u ono vrijeme dolazila od strane predstavnika zapadnoga obreda. Krčelić se dakle gorko tuži na Rim, što je štitio slovenski jezik u crkvi i što nije dao katolicima toga obreda da prelaze na latinski obred. Sukobile su se dvije ideologije, dva protivna duha: jedan uzak i sitan ograničen malim interesima jurisdikcije i drugi široki imajući pred sobom interese univerzalne crkve, koja je majka svima narodima i svima obredima. Da je prvi duh pobijedio, bila bi se unija posve raspala i Bog neka znade, kad bi se to pitanje u nas moglo pokrenuti.

U isto vrijeme bila se još žalosnija bitka gotovo kroz jedno stoljeće o naslovu marčanskih vladika.[28]

Vinković i Petretić potrošili su mnogo truda na ovo pitanje protiveći se naslovu »Vratanienis«, jer da ne postoji »in rerum natura«, i naslovu »Svidnicensis«, jer da je titul latinske crkve, pa se ne može dati biskupu grčkoga obreda.

Dakako da se Vinković i Petretić radi ovoga svoga pogrješnoga rada mogu i moraju ispričati, jer do sada na terito-

[27] Balthasaris Adami Kerchelich de Corbavia, De regnis Dalmatiae Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares (Zagrabiae typis Antonii Jandera), 431. — Protivno svim ostalim historijskim izvorima kaže o Simi Vratanji: »Felicissimae erat calliditatis sciens omnibus satisfieri. Romae in episcopum fuit consecratus, sed post eam consecrationem etiam ab archiepiscopo Bulgariae. His in regionibus pro catholico reputabatur, in Ottomanis autem pro schismatis apostolo. Monachos sibi subiectos tam Lepovinenses quam et Marchenses nefandis excoluit doctrinis, ut examen postea eorum collectave inquisitio demonstravit. Verbo: fundamentum posuit tantarum successive regibus, papis et episcopis incomoditatum. Gravissime accusat reumque facit Domitrovichium Petrus Petretich, eppus Zagrab. in sua Marchensi historia, testis quorumvis de scitu et visu« (Ibid.).

[28] Ibid. 6—8.

riju zagrebačke biskupije nije bilo drugoga obreda do latinskoga, pa su oni smatrali svojom dužnosti, da Uskoke obrate od »raskolničkoga« obreda na latinski, da na taj način učvrste jedinstvenu crkvenu vlast u ovim krajevima, koja im je do sada bila vazda priznavata. Oni su bili uvjereni, da ovo njihovo stanovište najbolje odgovara interesima i crkve i domovine.

Eto takve su bile žalosne i teške prilike za uniju, kad je umro Sava Stanislavić i kad je postao kandidatom za marčansko vladičanstvo Gabre Mijakić, koji je u životu hrvatskih mučenika Petra Zrinjskoga i Krste Frankopana igrao veliku ulogu.

Kandidati za marčansko vladičanstvo nakon smrti Save Stanislavića.

Koncem godine 1661., kako smo spomenuli, umro je u Marči Sava Stanislavić. Odmah nakon njegove smrti pojavila su se tri kandidata za vladičansku stolicu. Prvi od njih bio je Sime Kordić, arhimandrita u manastiru Lepavini, koji je čitavi svoj život vodio žestoku borbu sa Savom Stanislavićem. Prije svršetka 1661. godine nalazimo ga u Beču kod cara Leopolda. To se vidi iz Leopoldova naloga od 8. januara 1662., kojim nalaže ratnom vijeću u Gracu, da ga izvijesti, zašto Uskoci ne će za vladiku Simu Kordića već nekoga kaluđera iz Đura po imenu Gabru Mijakića. Leopold spominje, da je »vor etlichen wochen der Wallachische bischoff Saua Stanislauich mit todt abgangen« i da je u Beč došao Sime Kordić, da traži marčansku vladičansku stolicu. Leopold traži, da se izvještaj što prije pošalje, da ne bi pećski patrajara sam na svoju ruku imenovao novoga biskupa i da ne bi osim te poteškoće i druge nadošle. Ratno vijeće odgovorilo je na ovaj zahtjev već 1. februara iste godine. O Kordiću veli: »Dass sich Kordich mit lauter betrug un falschen schrifften behelffe, dahingegen die gesambte so geistliche als weltliche Wallachen denselben als ainen ungerechten und betrugerischen mann darzue (zum Bischoff) kleinen weggs haben wollen.« Ratno vijeće predlaže, da se za biskupa postavi kaluđer iz Đura Gabre Mijakić, za kojega ističe, da ga svako na Krajini hvali,

da je inače časnoga i slavnoga vladanja. Ako se Mijakić postavi za biskupa, dat će se zadovoljština čitavoj uskočkoj naciji. Ratno vijeće na bojazni Leopolda u pogledu imenovanja od strane pećskoga patrijare, kaže, da patrijara za takvo imenovanje nema apsolutno nikakva prava. Jedini apostolski kralj može Svetoj Stolici toga biskupa prezentirati.[29]

O radu i boravku Sime Kordića u Beču početkom 1662 godine dobivamo potanje vijesti iz njegova pisma, što ga je upravio Petru Petretiću 24. januara 1662. Lukavi Kordić opazio je odmah, da će kod imenovanja za vladiku marčanskoga imati veliki utjecaj zagrebački biskup kao pouzdanik dvora u Hrvatskoj i da je zato potrebito steći njegovu milost i naklonost. U početku pisma sjeća Petretića, kako ga je 1652. god. Ferdinand III. postavio provincijalom ili arhimandritom svih kaluđera reda Sv. Vasilija u Hrvatskoj i Slavoniji pod tim uvjetom, da u manastiru Lepavini za uskočku mladež otvori školu, u kojoj bi se poučavala nauka kršćanska, disciplina ćudoređa i obredi. On bi tu školu bio podigao već prije, da mu nije smetao vladika Sava Stanislavić. Nakon smrti Save Stanislavića uputio se u Beč, da zamoli biskupiju uz preporuku varaždinskoga generala i ostalih vojnih činovnika na krajini. Međutim vladičansku stolicu on ne može niti početi tražiti bez privole svoga crkvenoga ordinarija zagrebačkoga biskupa. Radi toga moli Petretića, da ga milostivo prigrli svojom jurisdiktionalnom milosti i da ga preporuči caru, carevom kancelaru i ostalim knezovima na dvoru. Ako postane vladikom, onda će lakše moći izvršiti onu kondiciju, koja je postavljena kod njegova imenovanja za arhimandritu, da će naime podići škole. U slučaju da tko drugi postane biskupom, moglo bi se dogoditi, da mu bude u ovom plemenitom

---

[29] Vindica 1662. jäner fasc. 7, coll. Lopašić. Ratno vijeće preporuča »den munich von Raab P. Gabriel Miakich. Wann dann gemelter P. Gabriel bei jedermänklichen ein guetes lob hat, sonsten auch eines ehrbarn und ruemblichen handels und wandels ist, danenhero und damit hierdurch auch der gesambten Wallachischen nation einige satisfaction gegeben werden möge, wollten wir eingerathen haben, dass euer kh. Mayt. geruhen möchten obbercitirtes Wallachische bistumb mehr gedachten P. Gabriel Miakitsch zu conferiren«.

nastojanju protivnikom kao pokojni vladika Sava Stanislavić. Kordić ističe, da bi radi ove stvari bio rado došao u Zagreb biskupu, ali ga je u tom spriječio slijedeći slučaj: Iz Lepavine je koncem godine u nekom drugom poslu pošao u Ptuj do generala slavonske granice Valtera Leslie. Dok je tu nekoliko dana boravio, dočuo je po svom glasniku, da je Bogu dušu dao Sava Stanislavić. Da ga ko drugi ne preteče u traženju episkopske stolice i da se ne mora natrag u Hrvatsku vraćati s trećine puta prema Beču, krenuo je odmah dalje dobivši preporuku od generala Leslija za cara i za gradačku komoru. Požurio se dakle u Beč ne zato, da sam traži vladičansku stolicu prije nego stigne preporuka biskupova, nego zato da svojim boravkom u Beču zapriječi rad ostalih kandidata. Kordić se nada, da će ga Petretić što prije na dvoru preporučiti, jer imade premalo novčanih sredstava, da ostane duže vremena u Beču. Ako bi se preporuka zategla, on bi se ponovno morao vratiti kući, da sabira pare za ponovni polazak u Beč, a kroz to vrijeme mogao bi neki drugi kandidat, kojih ima lijepi broj uspjeti. Kordić unaprijed obećaje Petretiću »omnem debitam reverentiam et obedietiam tanquam humillimus atque obsequentissimus obedientiae filius in omnibus tam extra quam ad fidem pertinentibus.«[30]

Iako je Kordić bio vrlo lukav čovjek, ipak nije mogao zapaziti, da je general Leslie samo na oko obećao, da će ga pomagati u njegovom nastojanju, dok je drugim putem dao izvještaj ratnom vijeću u Gradac, u kojem je preporučio Gabru Mijakića, a pokudio Kordića kao varalicu.

Leopold je bio vrlo zabrinut za riješenje ovoga pitanja. Za konačnu odluku nije mu bilo dostatno izvješće gradačkoga ratnoga vijeća, pa se zato obratio na zagrebačkoga biskupa Petra Petretića pismom od 18. februara 1662. Prije nekoliko tjedana umro je — tako kaže Leopold u pismu — Sava Stanislavić, vlaški biskup u slavonskoj krajini. Nakon njegove smrti mnogi traže to vladičanstvo na dvoru. Radi toga neka

[30] Acta arch. eccles. zagrab. epistolae ad Petretić IV, 55. Odštampao Dr. Aleksa Ivić, Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII. veka (Zagreb 1917), 39. 40.

Petretić javi, komu da se dade ovaj episkopat, jer on najbolje pozna ljude i prilike na krajini.[31]

Ovaj je poziv Petretiću došao upravo kao naručen, jer je on mislio, da je sada došao pravi čas, da se načini konačni i odlučni obračun s marčanskim vladičanstvom i s Uskocima. Sad mu se nadala najbolja prilika, da razvije svoje misli u ovom važnom pitanju i da stavi prijedloge, koje će morati prihvatiti Leopold i ratno vijeće u Gracu. Na pismo Leopoldovo nije se dakle moglo odgovoriti kratkim pismom, nego je trebalo načiniti opširnu dokumentiranu spomenicu o čitavom kompleksu pitanja od početka osnutka marčanskoga vladičanstva do tada. Petretić se dao na težak posao, na kojem je radio od konca februara do konca aprila.

Dok je izrađivao izvještaj, javio mu se treći ozbiljni kandidat za marčansko vladičanstvo, a to je bio Joakim Đaković, proiguman u manastiru Lepavini. On se usrdno preporuča Petretiću i moli njegov zagovor kod kralja. Đaković uvjerava, da ako postane marčanskim vladikom, učit će narod pobožnosti, mudrosti, molitvi i svetim tajnama. Godinu dana kasnije obratio se isti Joakim Đaković na Petretića pismom od 1. aprila 1663. iz Gomirja, u kojem ga ponovno moli za preporuku. Grof Petar Zrinjski da mu je pripovijedao, kako još ni sada nisu dobili vladičanstvo niti Sime Kordić, niti Gabre Mijakić, pa radi toga ima još vremena, da se njegova kandidatura istakne.[32]

---

[31] Arch. eccles. zagrab. Ecclesiastica XI, A, v. III, 8/141. Odštampano kod Dra Alekse Ivića, Iz istorije op. c. 40. 41.

[32] Prvo je pismo upravljeno iz Lepavine bez oznake dana, kad je pisano. Samo je označena godina 1662. Iz pisma se vidi, da je Đaković bio kaluđer bez ikakve naobrazbe. Drugo je pismo napisano iz Gomirja, ali se Đaković i tu potpisuje kao »proiguman lepovinski«. Oba su pisma u izvorniku sačuvana u arhivu Jugosl. Akademije u Zagrebu coll. Lopašić. Iguman Joakim, jeromonah manastira Gomirja, piše pismo dalmatinskom vladici Nikodimu Busoviću iz Gomirja 6. aprila 1705, u kojem traži milostinju za manastir. Ako je taj Joakim isti sa Joakimom Đakovićem, što se meni čini vjerojatnim, onda je Đaković postao gormirskim igumanom (Magazin srpsko-dalmatinski za ljeto 1843. Izdao na svijet: Georgij Nikolajević, par. u Dubrovniku Zadar, 103—105).

Kako je Petretić morao duže vremena raditi na svom izvještaju, to se pobojao, da kroz to vrijeme ne bi bio kogod postavljen za marčanskoga biskupa. Radi toga upravio je 10. marta pismo svome pouzdaniku u Beču Filipu Milleru, isusovcu, kojemu je pismu priložio i pismo za Leopolda. Miller odgovara 25. marta, da nije primio pismo za Leopolda. Što se tiče imenovanja marčanskoga vladike, to niko ne će biti postavljen prije nego li stigne iz Zagreba od biskupa informacija, koja se na dvoru očekuje.[33]

Za imenovanje marčanskog vladike živo se zainteresirao ugarski kancelar Gjuro Selepčenji, nadbiskup kaločki, koji je iz Beča 27. marta 1662. upravio Petretiću pismo, u kojem traži od njega, da ga što prije izvijesti u pitanju dvojice arhimadrita Sime Kordića i Gabre Mijakića. Oni traže vladičansku stolicu u kralja. Selepčenji se boji, da se ne podijeli katolički naslov marčanskoga biskupa jednoj osobi, koja je samo na oko sjedinjena, kao što se kaže za pokojnoga Savu Stanislavića. Da do toga ne dođe, on će sa svim silama podupirati nastojanje Petretićevo.[34]

Borba za marčansko vladičanstvo prenijela se iz Beča i među kaluđere i narod na Krajini, jer je svaki od kandidata nastojao, da pokaže, kako iza njega stoji čitavi narod, što je bio jaki argumenat, jer se radilo o blizom ratu s Turcima, pa se na dvoru najviše pazilo na to, da se krajišnici zadovolje. Prvi su se javili kaluđeri manastira Lepavine. Oni pišu zagrebačkom biskupu 30. marta 1662. pismo, u kojem ga mole, da preporuči za vladiku arhimadritu Simu Kordića. Oni su izviješteni, da je car voljan imenovati Kordića vladikom, ali da su mu kazali, da se mora čekati na izvještaj zagrebačkoga biskupa. Zato neka što prije pošalje Leopoldu preporuku za Kordića, a oni svećenici, đakoni i starci molit će se za njega Bogu. Što se tiče kleveta iznesenih protiv Kordića, to sve da nije istina. Starac

---

[33] Acta arch. eccles. zagrab. epis. ad Petretić IV, 56, odštampano kod Dra A. Ivića op. c. 41.

[34] Acta arch. eccles. zagrab. epist. ad Petretić IV, 57. Štampano kod Dra A. Ivića op. c. 42. — Selepčenji se boji, »ne casu quo in talem fictum unitum (uti ille ferebatur fuisse) conferatur ille titulus catholicus episcopalis«.

Visarion, Kordićev duhovnik, izjavljuje pod zakletvom, da onoga, što se protiv njega govori, nije nikada na duši njegovoj našao. Vojvode i sva Krajina drže Kordića svojim prijateljem.

Za tadanje prilike u manastiru Lepavini zanimivo je, da kaluđeri među ostalim pišu Petretiću »I nemojte nami pisati u listu »unijatstvo«, zašto su naši ljudi neučeni tomu. Da bi to čuli naši Vlasi, to bismo mi svi po zlu prošli i naš kloštar, a njega (Kordića) bi siromaha na komade isekli.«[35]

Odmah iza toga preporuča se sam Kordić Petretiću. On se nije niti u snu nadao, da mu je Petretić protivan, jer ga je on prvi preporučio caru za vladičanstvo. »Attamen extrema necessitas cogit me coram Rma Vra Dne sacro vultu procumbere eandemque demissa animae meae subiectione exorare, quatenus dignaretur mecum secundum innatam suam miserationem agere recommendationemque bonam pro me a parte Sacrmae C. R. Matti Suae praesentandam benigno affectu ad executionem et bonum emolumentum praefati eppatus transmittere«. Kordić dalje kaže, da bi njegova dužnost bila, da je lično došao u Zagreb, ali da ga nisu pustili ugarski kancelar i druga gospoda. U Beču je morao sve do sada čekati »cum maximis fatigiis et sudore quasi sanguineo.« Kordić se nada, da će ga biskup na dvoru preporučiti usprkos toga, što mu se mnogi od Uskoka protive. Na koncu pisma dodaje nekoliko riječi ćirilicom i veli, neka Petretić nikako ne vjeruje klevetama, što ih je protiv njega iznio Joakim Đaković, koga naziva »divjim i neukrotimim« (Arkiv Jug. Akad. Zagreb coll. Lopašić).

Gavro Mijakić, koji je za Kordićem pohitao u Beč radi vladičanske stolice, smatrao je isto tako vrlo potrebitim, da se preporuči zagrebačkom biskupu, jer su mu na dvoru kazali, da ne će biti nikakva imenovanja prije izvještaja Petra Petretića. Radi toga piše on iz Beča 5. aprila 1662. god. da je onamo stigao, da se preporuči za biskupa svidničkoga. U dvorskoj kancelariji primili su ga lijepo. On se zahvaljuje zagrebačkom biskupu za ljubav i sva dobročinstva, što ih je do sada od njega primio. On da toga neće nikada zaboraviti i da će

[35] Pismo je pisano ćirilicom u narodnom jeziku. Izvornik se nalazi u arhivu Jugoslav. Akademije coll. Lopašić.

biti zagrebačkom biskupu na službu i poštovanje. Na koncu pisma ističe, da će s Petretićevom preporukom ići i u Rim k »ocu papi.[36]

Izvještaj Petretićev nije stigao sve do polovine aprila. Radi toga general slavonske krajine Valter Leslie požuruje taj izvještaj svojim pismom od 16. aprila 1662. Leslie kaže, da marčansku stolicu kod cara i kod njegovih ministara traže dvojica dosadnih kompetenata: Kordić i Mijakić. Budući da dvor nema pouzdanih i autentičnih informacija o vladanju i sposobnostima kandidata za pastoralnu službu, to neka Petretić već zatraženu informaciju što prije pošalje i neka predloži, koji se između ove dvojice ima izabrati za biskupa.[37]

Predlog Petra Petretića.

Konačno je i Petretić sastavio toliko očekivanu i željkovanu informaciju o marčanskom vladičanstvu i poslao je u Beč caru Leopoldu 21. aprila iz Varaždinskih Toplica po kanoniku čuvaru zagrebačkoga kaptola Matiji Slovenčiću. Po istom delegatu šalje jedan prepis informacije ugarskom kancelaru Gjuri Selepčenjiju (Acta arch. eppatus eccles. zagrab. Libelli supplices T. I. 3). Glavne misli ove informacije iznijeli smo tokom rasprave. Sad je potrebito, da iznesemo Petretićevo mišljenje o popunjenju marčanske stolice nakon smrti Save Stanislavića. Petretić ističe. da se u jegarskoj biskupiji nalazi biskup vlaškoga jezika, komu je ostrogonski nadbiskup pribavio potvrdu Svete Stolice i sjedinjenje s rimskom crkvom. Na posljednjem požunskom saboru odredio mu je car stanovitu plaću radi osnivanja škola. On je narodnosti »vlaške« i postao je monahom u marčanskom manastiru. Tu ga je Sime Vratanja

---

[36] Dokument napisan ćirilicom u narodnom jeziku čuva se u originalu u arhivu Jugoslov. akademije u Zagrebu coll. Lopašić. — Isusovačko Izvješće opisuje ovako Mijakića: »Is (Sabbas Stanislavić) antequam anno 1662. infaustam efflasset animam e suo monasterio calugerum Gabrielem Miakich, hominem procero et vasto corpore, decoro vultu, ingenio vulpino praeditum, sed nulla tinctum doctrina, nisi exigua cyrillici characteris legendi scribendique imbutum peritia, nominavit successorem omnibus Vallachis tanquam futurum eorum episcopum colendum proposuit«.

[37] Acta arch. eccles. zagrab. Epist. ad Petretić IV, 52. Štampana listina kod Dra Ivića op. c. 42. 43.

primio među članove reda Sv. Vasilija. On bi se mogao postaviti za marčanskog biskupa to više, što mu nije potrebita niti konsekracija, niti konfirmacija pećskoga raskolničkog patrijare, pače niti rimskoga pape, jer je već posvećen za biskupa, nego mu je potrebita samo dozvola pojedinh ordinarija, na čijem će teritoriju vršiti biskupsku službu. Za njegova života trebalo bi i kler i narod dovesti do jedinstva i osim toga za vremena se pobrinuti za njegova nasljednika, koji bi odbacio grčke zablude i običaje osuđene od Svete Stolice; koji bi se poučio u katoličkoj vjeri i konačno bio posvećen na način, kojim je posvećen prvi vladika Sime Vratanja na titul sufragana i vikara zagrebačkoga biskupa i ostalih kao: senjskoga ili modruškoga i gjurskoga, koji imaju »vlaški« narod grčkoga obreda u svojim biskupijama. Mogao bi se imenovati i na titul Svidnički ili koji drugi, kao što je to učinjeno kod promocije Vasilija Predojevića i Save Stanislavića. Ako je onaj biskup u jegarskoj biskupiji već umro i ako se na marčansku stolicu ne bi mogao imenovati drugi biskup, komu ne bi bilo potrebito ići pećskom patrijari na potvrdu i posvetu i koga narod ne bi na to silio, onda se popunjenje stolice mora odložiti, dok se ne nađe dostojna osoba, koja će istinski i postojano prigrliti katoličku vjeru i koja će stvarno držati sve ono, što je obećala radi posvete i potvrde i radi širenja katoličke vjere u grčkom obredu u narodu. Među kaluđerima, koji se nalaze u Marči i Lepavini, nema ni jednoga , komu bi se moglo vjerovati i koji bi bio sposoban za vladiku, što i sami Uskoci priznavaju. Oni su ili puke neznalice ili ljute pijanice ili pomamni ili stari i bolesni, utvrđeni u grčkim zabludama i nesposobni za zdravu nauku.

Od one dvojice, koji na dvoru s toliko dosade traže vladičanstvo, kao što su Sime Kordić i Gabre Mijakić, ne će biti nikakve sreće. Kordić je imao mnoga progonstva podnijeti od strane Stanislavića, ali ga sama ta činjenica ne čini sposobnim za vladiku. On se složio s nekim starim kaluđerom u Lepavini Visarionom, koji je učeniji od svih kaluđera, i htio je biti posve nezavisan od Save osim prava rukopoloženja. Budući da ovoga nije mogao na drugi način postići, počeo se pretvarati, kao da hoće čitavi svoj manastir ujediniti s katoličkom crkvom i priznati zagrebačkoga biskupa za svoga ordinarija. On je upra-

vljao mnoge listove zagrebačkom biskupu, da mu izda pismenu preporuku za sabiranje milostinje za osnivanje škola. Kralj mu je dao naslov arhimandrite, što on tumači, kao da je »provincijal«, dok je to identično s »opatom«. On je obećao, da će živjeti u slozi sa zagrebačkim biskupom, da će ostale monahe vizitirati i da će ih nastojati nagovoriti na uniju sa rimskom crkvom i odvratiti od grčkih zabluda. Kad je za to sve doznao Sava Stanislavić, dao ga je zatvoriti u marčanskom manastiru. Tu ga je Sava vlastitim rukama bacio na zemlju, rasprostro u obliku križa, stavivši mu među ramena štap i tako ga je tukao štapovima proklinjajući ga kod toga. Izbavivši se iz ruku Save Stanislavića došao je Petretiću u Zagreb i tu ponovno tražio preporučna pisma sa sabiranje milostinje. Kasnije ga niko kroz pune dvije godine nije vidio. Monasi su u Marči i Lepavini o njemu svašta pričali. Jedni su govorili, da je otišao u Moskvu i da se odadne vraća kući s velikim brojem knjiga. Na putu su ga Turci uvatili i ubili. Drugi su govorili, da je po istom poslu otišao u Poljsku sjedinjenim biskupima. Treći su pričali, da se nalazi u Turskoj i da vrši službu uhode. Konačno se doznalo, da je sabirao milostinju u Poljskoj i u drugim kršćanskim državama, pa da je s tom milostinjom prešao iz Poljske u Vlašku i Moldaviju, pa dalje u Erdelj i u Ugarsku u krajeve oko Temešvara. Odatle je prešao u Beograd i posjetio pećskoga patrijara, kojemu je donio sabrani novac. Patrijara mu je dao apsoluciju od ekskomunikacije, kojom ga je udario Stanislavić. Prezrevši carevo imenovanje za arhimandritu primio je od istoga patrijare dekret za lepavinskoga arhimadritu, jer je u Marči sam vladika arhimadrita. Patrijara mu je dao vlast dijeliti i redove za »čteca i hipođakona«. Jedno i drugo pismo patrijare pokazao je Kordić Petretiću.

Sad se Kordić još više uznesao, pa je prema prilikama mjesta i ljudi pokazivao sad dekret pećskoga patrijare, a sad dekret cara Leopolda. Radi toga ga je patrijara ponovno izopćio iz crkve. Iz toga se vidi, da se Kordić nije Stanislaviću opro i od njega trpio progonstva radi revnosti prema katoličkoj vjeri i svetoj rimskoj crkvi, nego radi svoje ambicije i želje za vlasti. Kad bi dobio dekret za marčanskoga vladiku, isto bi s njime učinio, što je učinio i s dekretom za arhimandritu. Iako bi on, u što je teško vjerovati, ostao postojan u obećanju is-

povijedanja katoličke vjere, ipak ne bi mogao ništa dobra uraditi za katoličku stvar kao marčanski vladika iz tri razloga. Prvo je velika neznalica. Drugo je jako omražen kod kaluđera i ostalih Vlaha, a osobito kod vojvoda i sudaca. Kad je imao namjeru da pođe u Beč nakon smrti Stanislavića radi traženja episkopata, pošao je vojvodama i sucima i molio ih, da udare pečate na prazan list papira, na kojem će on ispisati u latinskom jeziku preporuku za sabiranje milostinje u svrhu popravka jedne crkve i podizanja uz nju jednoga manastira, u kojem će on stanovati, budući da s drugim monasima u Lepavini ne može zajedno živjeti. Na tom dokumentu napisao je Kordić kasnije preporuku za marčansko vladičanstvo, koju je pokazao generalu Leslieu u Ptuju i caru Leopoldu. Treći je razlog u tome, što imade za protivnika Gabru Mijakića, koji je od Sime Kordića učeniji i kod naroda miliji, koji bi izradio kod pećskoga patrijare, da Kordića ponovno prokune i koji bi protiv njega na noge podigao sve Uskoke.

Što se tiče Gabre Mijakića — tako nastavlja Petretić — u koliko se sjeća ne će mu biti poznat, osim ako nije identičan s mladićem, koji je sa Savom Stanislavićem u vrijeme njegove konsekracije pošao k pećskom patrijari i koji je na povratku kroz Zagreb patrijarina pisma napisana ćirilicom bez poteškoća pročitao Petretiću, jer sam Stanislavić nije znao dobro čitati. Tada je on bio đakon vladike i radi toga su ga stariji kaluđeri vrlo poštivali. Gabre Mijakić je već tada — tomu je prošlo punih deset godina — pokazivao dosta veliku učenost i razboritost i od onoga vremena mogao je mnogo uznapredovati u učenosti i iskustvu, samo da je tu učenost i znanje upotrijebio u dobre svrhe, a ne da goji grčke zablude i grčki raskol. Treba se bojati, da ne bude svom predšasniku, koji ga je na samrti imenovao za nasljednika, prvacima naroda naložio pod anatemom, da ga izaberu i da ga preporuče caru, sličan, pače gori, jer je od njega učeniji, zao kršitelj vjere, promicatelja raskola i vođa buna. Već samo radi toga ne bi se smio imenovati za vladiku, što ga je imenovao tako pokvaren čovjek kao Sava Stanislavić; što se to protivi božjem i ljudskom pravu i što bi se na taj način uveo običaj, da niko ne može postati vladikom, ako ga predšasnik ne postavi i ne naloži kaluđerima da ga izaberu. Tako bi vladike na samrti i kaluđeri

imali pravu vlast kod izbora vladike, dok bi carsko imenovanje bilo samo prividno i isprazno. Tako bi se i jurisdikcija raskolničkoga i heretičnoga patrijare u ovim kršćanskim krajevima sve više širila i učvršćivala, čemu se treba oprijeti radi duhovnoga i materijalnoga dobra domovine.

Najbolje bi bilo — tako produžuje Petretić — da se marčansko vladičanstvo dokine, ako se to može učiniti bez pogibli. Ako se to ne može učiniti, onda neka se postavi na marčansku stolicu sjedinjeni biskup u jegarskoj biskupiji, koji će posredstvom ostrogonskoga nadbiskupa moći dobiti od Svete Stolice dozvolu za vršenje biskupske službe u Ugarskoj i susjednim zemljama. Ako je taj biskup već umro, neka se nađe drugi sjedinjeni biskup u istoj biskupiji. Ako ni to nije moguće, neka se postavi za vladiku u Marči jedan od sjedinjenih svećenika ili kaluđera u jegarskoj biskupiji, koji bi bio dostatno naobražen, da se može oprijeti monasima u Marči i Lepavini i odlikovati znanjem pred njima. Osim toga mora biti dobar govornik, čime će na poseban način ugoditi Uskocima.

U slučaju, da se ne može naći ni jedan takav kandidat u jegarskoj biskupiji, neka se postavi vladikom jedan od kaluđera u manastiru Sv. Mihajla u Marči ili u manastiru Svete Marije u Lepavini, gdje se nalazi nekoliko kaluđera dosta poučenih u njihovom pismu i obredu. Taj kandidat mora prihvatiti uniju s rimskom crkvom i odreći se grčkih zabluda. Prije svega moraju se dobro poučiti u vjeri i odreći se zajednice s pećskim patrijarom. Osim toga moraju položiti ispovijest vjere ne onako letimice, kako su do sada činili, nego moraju razumjeti, što ispovijedaju. Nadalje moraju obećati, da će primiti potvrdu i posvetu od rimskog pape i da će biti pokorni u dijeljenju sakramenata i u pastoralnoj službi »ordinariis locorum«, u čijim diecezama će vršiti biskupsku službu.

Petretić na koncu izvještaja još jednom moli Leopolda, da se bez njegove dozvole ne puštaju na kršćansku stranu iz Turske kaluđeri i egzarsi patrijare.

Kako se iz svega vidi, Petretić je nastojao uvjeriti Leopolda, da bi najbolje bilo, da se uopće ukine marčansko vladičanstvo i da se Uskoci prevedu na latinski obred na taj način, da se zabrani dolazak svećenstva grčko-slovenskoga obreda u njegovu sredinu. Ako se

ne može to učiniti, onda je najmanje, što se mora učiniti, da taj vladika nema samostalne jurisdikcije nego da je u vršenju svojih biskupskih funkcija u svemu zavisan od latinskih biskupa, na čijim teritorijama vrši biskupske čine. On bi dakle bio mnogostruki vikar.

Jedan i drugi prijedlog Petra Petretića bio je toliko radikalan, da ga nije prihvatio niti apostolski nuncij,[38] komu je Petretić poslao istu informaciju preko Matije Slovenčića, niti car Leopold.

Borba o marčansko vladičanstvo za vrijeme sabora u Požunu.

Sredinom godine 1662. započeo je rad ugarski sabor u Požunu. Težište dvorske politike preneseno je u sjedište sabora. Na saboru se nalazio od hrvatskih velikaša i sam ban Nikola Zrinjski, koji se po čitavom svijetu proslavio svojim pobjedama protiv Turaka. On je uživao jednako veliki ugled među madžarskim kao i hrvatskim velikašima. Na bečkom dvoru su se ga bojali. Nikola nije bio laskavac, kao što su bili toliki velikaši onoga doba. Naglasili smo, da je on brzo svojim bistrim umom uvidio, kako bečka dvorska politika izrabljuje Uskoke protiv Hrvatske i kako će se ta dvorska politika najbolje na taj način srušiti, ako se nađe veza između hrvatskih staleža i Uskoka.

U Požun su stigli Sime Kordić, Gabre Mijakić i Matija Slovenčić, pouzdanik Petra Petretića. Slovenčić je predao kancelaru Selepčenjiju informaciju o marčanskom vladičanstvu. Prijedlozi Petra Petretića unijeli su u čitavo pitanje veliku zabunu tako, da niko pravo nije znao, o čemu se zapravo radi. Sam je Selepčenji bio neraspoložen prema Petretićevim pri-

---

[38] Acta Arch. eccles. zagrab. epist. epporum v. I, 93. Exemplar Petretić spominje u pismu, da je Matija Slovenčić imao donijeti informaciju u Beč »circa Dominicam in Albis«, ali se to nije moglo učiniti, jer je trebalo, »ut negotium illius Valachici eppatus, qualiter nimirum a sua origine usquemodo processit, plane describatur, quatenus perfectius intelligi possit, quam fraudulenter tres ex quinque hactenus ezistentibus eppis Valachorum: Maximus videlicet et Gabriel Predojeuich ac recenter mortuus Sabba Sztaniszlauich eundem eppatum obtinuerint et administrauerint, et quantum mali non solum fidei catholicae, sed etiam saluti huius patriae intulerint...«

jedlozima i zato je njegovom pouzdaniku Slovenčiću dobacio, da zagrebački biskup ide samo za tim, da Uskoci nemaju nikakva biskupa i da mu je svrha oduzeti imanje u Marči, što su ga njegovi predšasnici darovali vladičanstvu. Slovenčić je na to uzvratio, da Petretiću nije ni na kraj pameti, da oduzme marčanskoj biskupiji dobra, koja su joj dali njegovi predšasnici, nego da je njemu stalo do spasenja duša naroda na Krajini. Radi toga, ako se nikako ne može dokinuti ovaj episkopat, neka se postavi za biskupa jedan iz munkačevske biskupije u sjevernoj Ugarskoj, ali se neka ne imenuje niti Sime Kordić, niti Gabre Mijakić. Slovenčić je nadalje govorio o svima zlima, što su nadošla na vjeru i domovinu radi marčanskih biskupa. Kancelar je uzvratio, da će se za vladiku postaviti samo onaj koji će obećati u donacijalima, da će za pola godine poći u Rim i ondje zatražiti potvrdu i posvetu za vikara i sufragana zagrebačkoga i da će kroz izvjesno vrijeme ujediniti kaluđere i učiniti ih ovisnima o zagrebačkom biskupu. Ako to ne učini u ugovorenom roku, bit će lišen episkopata i izbačen iz carskih zemalja. Slovenčiću se sviđao ovaj predlog, ali se izjavio protiv imenovanja Sime i Gabre, jer da su potpuno nesposobni.

Na bečkom dvoru sasma su ozbiljno govorili, da Petretić u ovoj borbi ima pred očima materijalne koristi. Karlo Caraffa (biskup Aversa nuncij 1658—1664. Kardinal 14. I. 1664.), apostolski nuncij u Beču, izjavio je, »quod eppus Zagrabiensis non curat spiritualitatem, sed temporalitatem«. Stjepan Turković sastavio je s kninskim biskupom Đurom Belavićem predstavku na cara Leopolda, u kojoj pobija ovu tvrdnju (Acta arch. eccles. Zagrab. Libelli supplices I, 117).

Budući da je ban Nikola Zrinjski kao zagovornik Gabre Mijakića križao račune i Petra Petretića, koji je težio za ukinućem vladičanstva, i kancelara Selepčenjija, koji je zagovarao izbor Sime Kordića, to je Slovenčić isticao pred kancelarom, kako je Mijakić veliki štovatelj bana, kod kojega se služi dokazom, da će »Vlasi« ustati na oružje, ako im se ne da vladika sličan dosadanjim vladikama. Osim toga da je on spreman poći u Rim rimskom papi, ali prije toga da će poći pećskom patrijari.

Kad je kancelar to čuo, izjavio je, da Leopoldu ne će stavljati na riješenje ovaj predmet, dok se Nikola Zrinjski ne udalji iz Požuna. Slovenčić iz svega toga zaključuje, da je kancelar uz Simu Kordića, koji se naokolo hvali, kako mu je on nekoliko puta stisnuo desnicu obećavajući mu, da niko drugi osim njega ne će biti marčanskim vladikom. On da bi bio već i postavljen, kad se Slovenčić ne bi tomu protivio u ime zagrebačkoga biskupa.

Slovenčić još javlja, da se pitanje popunjenja vladičanstva ne će riješiti prije svršetka sabora u Požunu. Na koncu pisma spominje Slovenčić, da ga Kordić u velike psuje, ali da ga ni na taj način ne će predobiti.[39]

U isto vrijeme bio je Petar Petretić u živom dopisivanju s isusovcem Millerom. Dana 18. juna 1662. god. piše mu pismo u Beč, u kojem se zahvaljuje, što je njegova pouzdanika Matiju Slovenčića preporučio na dvoru tako, da ga je Leopold primio u audienciju. Moli Millera, da što prije prouči njegovu informaciju. Što se tiče Gabre Mijakića, javlja, da su u Zagreb k njemu došli neki kaluđeri, koji su ga izvijestili, da je Mijakić poslao pećskom patrijari monaha laika Filipa iz manastira Ivanića, koji je vješt draguljarskoj umjetnosti i zato je kod monaha vrlo poštovan, da mu patrijara podijeli vladičanstvo. Kaže se ,da se Filip vratio iz Turske, ali s kakvim uspjehom, to se ne zna. Samo se zna, da se na Krajini očekuje povratak Gabre Mijakića, koji će sabrati milostinju i lično otići pećskom patrijari.

Petretić nadalje javlja Milleru, da su mu isti kaluđeri pričali, kako je njihov patrijara u Peći ili metropolita Srbije ujedno i turski paša ili vezir Srbije i Bugarske. Kad izlazi iz manastira, jaše kao svjetovnjak obučen poput turskoga paše, opremljen zlatnim kopljem. Uz njega jaše tri stotine konjanika, od kojih su veći dio Turci. Kad patrijara dođe u Carigrad, sjedi na divanu i jedan je od savjetnika sultanovih. Petretić zaključuje, da se ne može imenovati mar-

[39] Acta arch. ecc. zagrab. epist. ad Petretić IV, 60, Štampana listina kod Dra Ivića op. c. 43—45.

čanskim vladikom onaj, koji hoće živjeti u zajednici s takvim patrijarom.[40]

Petretić ovdje misli na pećskoga patrijara Maksima. Nakon smrti patrijare Paisija (1648.) izabran je na unionističkom srpskom crkvenom saboru u manastiru Morači na 1. februara 1648. godine za patrijaru Gavrilo Rajić. On je pošao u Moskvu 1654. i tu je boravio do 1656. Kad se vratio u Srbiju, našao je na patrijaršijskom prijestolju Maksima, koji se dao izabrati već godine 1654. U hopovskom »skazaniju« se veli, da je bio nakon povratka iz Rusije od svojih oklevetan i da su ga Turci udavili. U pećskom »skazaniju« veli se, da su ga okleyetali kod sultana radi toga, što je htio pomoću Rusije podići vojnu na Turke. Među dva duba je obješen u Brusi i pokopan blizu vode Agiazme rukom prezvitera Pavla 1659. dana 18. jula.[41] Tako je svršio patrijara Gavril, koji je čitavi svoj život posvetio oslobođenju balkanskih kršćana ispod turskoga jarma i koji je konačno za tu svoju ideju i krv svoju dao. Gavrilo je pošao stopama svojih predšasnika velikih pećskih patrijara Jovana (1592—1614.) i Paisija (1614—1648.) Nakon kršćanske pobjede kod Siska 1593. god. objavili su Turci kršćanima rat u Budimu i Carigradu. Tako se razbjesnio veliki rat, koji je trajao od 1593—1606. godine. Kršćanstvo je bilo u većoj

[40] Acta Arch. eccles. zagrab. epist. epporum v. I, 94. Exemplar.

Petretić je pisao Milleru 21. i 22. aprila. Iz Požuna mu je odgovorio Miller 2. juna. List je došao u Zagreb 10. juna. Petretić se zahvaljuje Milleru, što je za njegov prijedlog radio ne samo kod cara nego i kod ugarske gospode i dvorskih kancelara. Budući da je dobio vijest od Slovenčića, da njegovu informaciju radi drugih posala nije pročitao niti ugarski kancelar, niti Miller, to ovoga moli, da je prouči, da može tako dati savjet Leopoldu »circa eppatum Valachicum aut supprimendum omnino tanquam illegitime absque ulla Summi Romani Pontificis authoritate in quatuor posterioribus personis unico Simeone Vratanya excepto introductum, uel potius illapsum dolo et fraude Maximi, Gabrielis et ultimi Sabbae intrusorum epporum scismaticorum et haereticorum Simeoni succedentium et a cognomane Simeonis scilicet Vratania sese Vratanienses eppos denominantium. Cum et alioquin iste eppatus neque adeo necessarius est, neque fidei catholicae bono incremento utilis, quin ualde nociuus et omnino contrarius est, prout, etiam saluti harum partium et Suae Matti ditionum perniciosus«.

[41] Ilarion Ruvarac, O pećkim patrijarsima od Makarija do Arsenija III (1557—1690) Zadar 1888, 68. 69.

pogiblji nego ikada do sada. Turci su u oči ovoga rata osobito bjesnili na Balkanu. Manastir Mileševo, koji se smatrao najvećom vjerskom i narodnom srpskom svetinjom, sravnili su sa zemljom, odnijeli odande moći Sv. Save i javno ih spalili na Vračaru kod Beograda i u vjetar prosuli (1594.) Istočno i zapadno kršćanstvo našlo se na istom terenu borbe za vjerske i narodne svetinje. Na čelo kršćanskoga pokreta stavio se papa Klement VIII., koji je slao svoje poslanike na kršćanske dvorove srednje Evrope zaklinjajući ih, da se slože u borbi protiv nekrsta. Uz papu se prvi našao srpski patrijara Jovan sa svojim svećenstvom, koje nije moglo više podnositi turskoga robovanja, pa je dizalo ustanke na raznim stranama. Tako je u banatskom ustanku poginuo vođa episkop Teodor, koji je nakon ugušenja ustanka platio svoj pothvat glavom. Patrijara Jovan oslonio se na Hercegovce, koje je tada predvodio mitropolit Visarion i nikšićki vojvoda Grdan. Patrijara Jovan i Visarion izmijenili su više pisama s papom, iz kojih se razabira, da ta veza nije bila samo politička nego i vjerska, da su tadanji predstavnici srpske crkve uvidjeli, da je kucnuo posljednji čas vjerskoga jedinstva, da se tako što prije postigne glavni cilj: oslobođenje kršćana ispod turske vlasti.[42]

I nasljednjik patrijare Jovana Paisije pošao je njegovim stopama: opće kršćanske solidarnosti i zajednice protiv Turaka. On se više nije ufao javno nastupati, nego je potajnim putem slao pisma u Rim. Papino pismo čuvao je u ćeliji i nije ga nikom pokazivao. Isto je tako sakrio biskupsku krunu i druge darove, koje mu je papa poslao, da ga ne bi kogod izdao, jer bi mu Turci sigurno odrubili glavu. Veza patrijare Paisija s Rimom otkrivena je na spomenutom narodnom crkvenom srpskom saboru u Morači od 1. februara 1648. Taj se sabor može nazvati i prvim unionističkim srpskim saborom, jer je

[42] Jovan I. Tomić, Pećki patrijar Jovan i pokret kršćana na balkanskom poluostrvu 1592—1614. Zemun 1903, 1—20.; Aug. Theiner, Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia 90—93; Il. Ruvarac, O pećkim patrijarsima op. c. 49. 50.

glavna tema rasprave na njemu bila unija s katoličkom crkvom. Kao rezultat rasprave bila je poslanica, što ju je sabor poslao u Rim po posebnim delegatima. Poslanica je pisana ćirilicom na narodnom jeziku i u njenom naslovu se veli, da je papa najveći biskup nad svima biskupima. Nadalje sabor javlja, da je patrijara Paisije umro i da je na njegovo mjesto izabran Gavril. Oci sabora ističu, da su se kajali »čisteći prah neznanja iz srdaca svojih, što nismo znali i što smo zaboravili glavu crkve, staroga oca i pastira presvetoga papu. I mi svi podigosmo oči svoje k njegovoj svijetlosti kao vidjelu svega svijeta.« Sabor je odredio, da se u Rim pošalje mitropolita budimljanski, da on konačno »utvrdi ljubav i da zađa poslušnost glavi crkve jedinome Ocu i pastiru našemu papi ne novim načinom nego starim, kao što su to činile i druge zemlje: Mala i Bijela Rusija«.[43]

Zanimivo je, da je na tom saboru bio i »Presvetli gospodin moskovski carević Ivan Vasiljević Šuiski, veliki knez velikopermski«, koga je »čudnim načinom svemoguća božija sila« oslobodila iz ruku otomanskih i koji ima namjeru putovati u Rim, da se pokloni svetim moćima.

Patrijara Gavril dao je sazvati i drugi unionistički srpski crkveni sabor u manastiru Morači 1. decembra 1654.[44]

Kad je Maksim došao na njegovo mjesto, promijenila se politika pećkih patrijara prema zapadnom kršćanstvu i prema papama. Maksim je dobro viđen u Carigradu, koji mu izdaje fermane, da si podloži rimokatolike u Bosni i Hercegovini i Slavoniji, a naročito da prevede franjevački red u red Sv. Vasilija.[45]

---

[43] Šimrak, De relationibus Slavorum Meridionalium cum S. R. S. A. Zagreb 1926, 80—87.

[44] E. Fermedžin, Isprave god. 1579—1671 tičuće se Crne Gore i stare Srbije, Starine (Zagreb 1892) XXV, 179—187.

[45] Il. Ruvarac, O pećkim patrijarsima op. c. 78—79. — U toku ove godine izaći će moje radnje o odnosima pećkih patrijara: Jovana, Paisija i Gavrila i hercegovačkih mitropolita: Visariona, Vasilija Ostroškoga i Avakuma u »Novoj Reviji«, što je izdaje profesorski zbor franjevačke bogoslovije u Makarskoj.

Toliko smo imali dodati izvještaju Petra Petretića o pećkom patrijaru Maksimu,[46] a sada da nastavimo započetu raspravu o borbi za popunjenje marčanskog vladičanstva u Požunu.

Petar Petretić je bio vrlo zabrinut za svoj prijedlog i za sudbinu svoje informacije. Radi toga piše pismo pouzdaniku Matiji Slovenčiću dana 18. juna 1662. u Požun. Budući da Leopold stoji na stanovištu, da se marčanski biskup imenuje, to neka Slovenčić brani tezu, da se postavi takav vladika, koji će sebe priznati vikarom zagrebačkoga biskupa. Za to mjesto nikako nije ni Kordić, ni Mijakić. Kordić da je pokazivao na dvoru jedan dokumenat o ispovijesti vjere kod isusovaca. Ujedno je tražio, da se Uskocima dade vladika, kako su ga i do sada imali. Ako car Leopold ne će to učiniti, oni će tražiti vladiku od pećskoga patrijara. Na ovu izjavu Sime Kordića dodaje Petretić, da je njegova ispovijest kod Isusovaca isto tako kao i ispovijest vraga, koji je vidio, kako ljudi idu crni na ispovijed, a vraćaju se bijeli, pa je i on pošao u ispovijedaonicu, ne bi li postao bijelim, ali se vratio crn, jer je ustrajao u grijehu.

Petretić kao novu stvar javlja Slovenčiću, da je u njega u Zagrebu bio lepavinski kaluđer Spiridion s jednim svećenikom u ime čitavog manastira. Oni su mu predali pismo, u kojem preporučuju Kordića za vladiku. Međutim usmeno su izjavili, da Kordić nije sposoban za vladiku, jer da je više njih, pače gotovo svi učeniji od njega.[47]

---

[46] Petretić u informaciji, koju je dao o marčanskom vladičanstvu u Rim 14. septembra 1651., kaže, da ne zna, da li je patrijara pećski Gavril ujedinjen s Rimom ili nije. Za Savu Stanislavića naime kaže, da je nakon ispovijesti katoličke vjere u Lincu otišao ne u Rim, kako je bio obećao, nego »in Macedoniam, uti dicit, ad quendam patriarcham, qui utrum Romanae ecclesiae sit unitus, ignoro« (Acta archivi eccles. zagrab. epist. episcop. T. I, 64).

[47] Acta arc. eccles. zagrab. Epist. epporum v. VII, 31 Commentarius. — Petretić je živo dopisivao sa Slovenčićem. Iz Ivanića mu je nedavno pisao pismo. Dan iza toga stigla su u Zagreb sva pisma, što su se bila izgubila, a što ih je Slovenčić pisao od 3—13 maja. Kasnije je Petretić primio pismo, koje je Slovenčić u Požun pisao 19. maja. Petretić je na sve to odgovorio i od sada će svake nedjelje pisati dva puta ili najmanje jednom. — Leopold je preko kancelara izjavio Slovenčiću, da se Vlasima mora dati samostalni vladika, jer »si quid cum Turca Sua

Slovenčić je primio ovo pismo u Požunu 27. juna i odmah odgovara Petretiću, da je istoga dana prije i poslije podne bio kod ugarskoga kancelara. Ni jedan, ni drugi put nije s njime govorio, niti ga je kancelar rado gledao, premda ga je zapazio. Ako Slovenčić govori štogod o Kordiću, što nije po volji kancelaru, zlo je, jer sa svim silama radi oko toga, da Kordića postavi vladikom. Slovenčić će opet na osnovu posljednjega pisma Petretićeva zagovarati kod kancelara tezu, da se marčansko vladičanstvo ukine, ali dobro znade, da se to ne će rado saslušati i da više uopće ne će biti primljen u audijenciju. Međutim on će od sada pred kancelarom više govoriti one stvari, koje srce diraju. Slovenčić je već toliko puta dokazivao, da zagrebački biskup nema nikakvih materijalnih interesa kod ukinuća marčanskoga episkopata, što se na dvoru uporno govori i širi, nego samo interese crkve i vjere. On uopće u Požunu nema nikoga uza sebe, jer su ga svi napustili osim isusovca Filipa Millera, koji je jedini pročitao zagrebačku informaciju, ali on ne može mnogo pomoći, jer to pitanje ne spada na njega. Slovenčić na koncu javlja, da je Leopold bio 27. juna na ručku u isusovačkom kolegiju i da će ovih dana otputovati u Beč s princom Karlom.[48]

Slovenčić nije mirovao nego je vodio akciju i na drugoj strani. U mjesecu julu iste godine upravlja caru Leopoldu memorandum iz Beča, u kojem moli, da se lepavinskom manastiru oduzmu privilegije, kojima je dobio neke zemlje i da se manastiru u Marči obustavi plaća tako dugo, dok ne bude imenovan novi vladika. Samo na taj način moći će se jedan i drugi manastir prisiliti na uniju, jer su do sada kaluđeri bili »perversi valde schismatici nullum aliud opus quam ut populum illum alias ad Romanam ecclesiam valde

---

Maiestas habuerit, Valachi primi sunt, cum quibus agendum esset«. — Petretić Slovenčiću javlja, kako je Mijakić poslao u Peć svoga uhodu Filipa. »Unde Gabriel Miakich tanquam infidelis notam et poenam potius incurisset, quam gratiam abtinendi eppatum a Sua Matte promeruisset«. — Slovenčić savjetuje Petretiću, da više ne piše na dvor, da se kaluđeri prisile na uniju, inače da se prebace preko granice, jer je to teško u Beču izraditi i još teže izvršiti.

[48] Acta arch. ecc. zagrab. epist. ad Petretić IV, 60.

propensum et iclinatum in erroribus Graecorum detinent et in multa malitia foveant.«[49] I zbilja Leopold izdaje 28. istoga mjeseca dekret, kojim se suspendiraju privilegiji manastira lepavinskoga glede zemalja i obustavlja plaća marčanskom manastiru, dok ne bude imenovan vladika.

Slovenčić je uvidio, da ban Nikola Zrinjski ima veliki utjecaj na imenovanje marčanskog vladike, pa radi toga moli Petra Petretića u pismu, što ga je napisao u Požunu 1. jula 1662., da piše pisma Zrinjskomu i drugim velikašima. U tim pismima neka nikako ne navodi, da je ban ili koji drugi velikaš za ovoga ili onoga kaluđera, jer će posumnjati na Slovenčića, da je on to javio zagrebačkom biskupu. Slovenčić ujedno javlja, da je istoga dana, kad je pisao pismo, bio u njega Sime Kordić. On je obećavao sve moguće stvari. Tako na pr. da nikada ne će ići patrijari u Peć i da će radije izgubiti svoj život nego onamo poći. On da će poći u Rim radi konfirmacije i konsekracije. On da je spreman priznati se vikarom i sufraganom zagrebačkoga biskupa. Sve da će vjerovati, što vjeruje rimska katolička crkva. Pristaje, da ga u vjeri pouči Petar Petretić. Prije nego dobije episkopat, spreman je poći u Zagreb i polagati ispit pred biskupom i u svemu se njemu pokoriti onako, kako on to zahtijeva.

Dakako da su se ovakvi prijedlozi laskavca vrlo svidjeli Matiji Slovenčiću i radi toga on savjetuje Petretiću, da kad dvor ne će ni čuti, da se episkopat ukine, bolje će biti, da se imenuje Sime Kordić nego Gabre Mijakić, »qui valde induratus schismaticus est«, jer da je Kordić prvi bio preporučen na dvoru i jer su uz njega ugarski kancelar i isusovci. Slovenčić nadalje javlja, da bi Kordić rado osobno doći u Zagreb.

U pitanje popunjena marčanske stolice uplco se i Ivan Zakmardi, koji je bio na saboru u Požunu kao hrvatski nuncij (o Ivanu Zakmardiju cfr.: K. Horvat, Ivan Zakmardi, protonotar hrv. kraljevstva, Rad 160). Budući da je Slovenčić javio Petretiću ‚da su hrvatski velikaši sabrani u Požunu uz kandidaturu Gabre Mijakića, to Zakmardi piše iz Požuna 7.

[49] Arkiv Jugoslav. Akademije coll. Lopašić.

[50] Acta arch. ecc. zagrab. epist. ad Petretić IV, 64. Štampana listina kod Dra Ivića op. c. 46. 47.

jūla 1662. Petretiću, da mu kaluđer Mijakić nije niti poznat. Njegovo je mišljenje, da Leopold ne će ostaviti Uskoke bez biskupa, jer se boji bune. Uz Kordića da pristaje ugarski kancelar i drug careva ispovjednika. Mijakića podupire Gusić kod Nikole Zrinjskoga. Uz njega je i Patačić, kojemu je Zakmardi pokazao pismo zagrebačkoga biskupa, da se vladičanstvo ukine i da se ne imenuje Mijakić, a on je na to samo to primjetio, da je vladičanstvo obećano Gabri Mijakiću.[51]

(Nastavit će se.)

[51] Arch. eccles. zagrab. epist. epporum IV, 61.

Recenzije.

Gommarus Michiels O. M. C.: Normae Generales Juris Canonici, Vol. I (pag. XVI×521) et Vol. II (pag. XX×541). Lublin—Polonia 1929.

Prvi svezak komentara radi o općim pojmovima (str. 1—34), o uvodnim kanonima Zakonika (str. 31—118) i o crkvenim zakonima (str. 119—521). Na početku nalazi se analitičko kazalo (str. VII—XV). Drugi svezak komentara radi o običaju (str. 1—124), o računanju vremena (str. 125—162), o otpisima (str. 163—304), o povlasticama (str. 305—446) i o oprostima (str. 447—524). Na početku nalazi se analičko kazalo (str. V—XX), a na koncu alfabetsko stvarno kazalo za oba sveska (str. 525—536) i popis znamenitijih komentara I. knjige Zakonika.

Nazočni komentar spada svakako i po mnoštvu gradiva i po temeljitoj obradbi medju najpotpunija i najbolja djela te vrsti. Odlikuje se naročito, što autor sva teža mjesta i zamršenija pitanja sa svih strana osvjetljuje, a i svoje mišljenje redovno uvjerljivim dokazima utvrdjuje.

Ističemo napose iz I. sveska razlaganja: o odnošaju Zakonika naprama disciplini istočne crkve (str. 42 sl.); o sudbini običaja, koje je novi Zakonik zatekao, a koji se s njim kose (str. 83 sl.); o retroaktivnosti zakona (str. 192 sl.); o vlasti Crkve obzirom na nutarnje čine (str. 230 sl.); o čisto kaznenim zakonima (str. 226 sl.); o dužnostima dvojbeno krštenih (str. 288 sl.); o zakonima, koji skrbe za javni poredak (str. 317 sl.). Iz II. svega ističemo razlaganja: o svojstvima čina, koja su potrebna za pravni običaj (str. 49 sl.); o potrebi nutarnje razložnosti običaja (str. 88 sl.); o prirodi povlastice (str. 313 sl.); o ukinuću povlastica (str. 387 sl.); o prirodi oprosta (str. 452 sl.).

Iznosimo i neke prigovore. a) Za svoje mišljenje da Crkvi pripada vlast obzirom na čisto nutarnje čine poziva se auktor (I, 232) na kan. 125 (»Curent locorum Ordinarii .... 2°. Ut iidem (t. j. clerici) quotidie orationi mentali per aliquod tempus incumbant... conscientiam suam discutiant«) i kan. 126 (»Omnes sacerdotes saculares debent tertio saltem quoque anno spiritualibus exercitiis per tempus a proprio Ordinario determinandum... vacare«), nadalje na kan. 306, 339, 440, 446, gdje se biskupi i župnici obvezuju da u odredjene dane sv. misu namijene svojim vjernicima, zatim na dekret kongregacije de Religiosis od 3. maja 1904 (AAS, VI, 231), gdje se redovnicima nalaže da u stanovitim prilikama služe sv. misu na nakanu poglavara i konačno na crkvene zakone koji ustanovljuju kaznu za slučajeve gdje je zakon povrijedjen »scienter, temere, consulto, sponte, ex praesumptione«.

Što se tiče kan. 125., ne nalaže se u njemu duhovnicima čisto nutarnja molitva ili ispitivanje savjesti. Što se tiče kan. 126. ne radi se u njemu o čisto nutarnjem činu. Što se tiče kan. 306, 339, 440 i 446 valja opaziti, da su pastiri po crkvenoj nauci »jure divino« obvezani da sv. misu prikazuju za svoje stado. Što se tiče odnosnog dekreta kongregacije de Religiosis, valja opaziti, da kod redovnika dolazi u obzir i zavijet poslušnosti. Što se konačno tiče odnosnih kaznenih zakona, dosta je opaziti, da

takove zakone izdaje i država, a ipak joj se zato ne pripisuje vlast na čisto nutarnje čine.

b) Na str. 338. sv. I. navodi auktor za svoju tvrdnju, da kazneni zakoni ne vežu in dubio facti, napose kan. 2233, § 1 (»Nulla poena infligi potest, nisi certo contest delictum commissum fuisse et non esse legitime praescriptum«).

Ovo pozivanje nije ispravno, jer navedeni kanon kazuje samo to, da poglavar ili sudac ne može nikoga udariti kaznom, ako delikt nije prije utvrdjen.

c) Na str. 339. sv. I. izjavljuje se auktor za mišljenje da in dubio facti ne vežu zakoni, koji čin obskrepljuju (leges irritantes) ili osobu za čin onesposobljuju (leges inhabilitantes).

Ovo se mišljenje kosi sa stalnom naukom moralista, koja isključuje uporabu načela probabilizma in dubio facti, koliko se radi »de valore actus«. Kosi se ono i sa stalnom praksom svih sudova.

To mišljenje ne ima ni nikakov oslon u Zakoniku. Što se napose tiče kan. 209., izriče on da Crkva in dubio facti nadomješta jurisdikcijonu vlast, no to je očito posve druga stvar. Što se pak tiče kan. 1014. (»in dubio standum est pro valore matrimonii, donec contrarium probetur«), izriče on samo to, da sklopljenu ženidbu treba smatrati valjanom sve dotle, dok se protivno ne utvrdi (praesumptio juris simplex).

d) Na str. 54. sv. I. stoji pogrešno »quae momento promulgationis Codicis adhuc vigebant« umjesto »quae momento quo Codex obligare incepit adhuc vigebant«. — Na str. 64. stoji pogrešno »Can. 430 § 2 applicandus est« umjesto »Can. 460 § 2 applicandus est«.

Dr. I. A. Ruspini.

A. Curinaldi D. T.: Priručnik parbenog postupka kod crkvenih ženidbenih sudova po novom crkvenom zakoniku. Str. 1—228. Naklada Hrvatske Knjižare. Split 1930. Cijena 80 D (neuvezano) odnosno 100 D (uvezano).

Priručnik obuhvata iza pregovora (str. 2—4) i uvoda (str. 6—8), dva dijela: Opći Dio (str. 7—162) i Posebni Dio (str. 163—198) te 24 različita formulara ili obrasca (str. 199—224) i analitičko kazalo (str. 225—228). Opći dio sadrži: Pogl. I. Nadležnost crkvenih sudova; Pogl. II. Ustrojstvo crkvenih sudova; Pogl. III. Sudbena stega; Pogl. IV. Parbene stranke; Pogl. V. Uvod parnice; Pogl. VI. Dokazi; Pogl. VII. Incidentni sporovi; Pogl. VIII. Objava dokaza strankama, zaključak postupka, konačna rasprava; Pogl. IX. Osuda; Pogl. X. Pravni lijekovi; Pogl. XI. Sudbeni troškovi i pravo siromaštva; Pogl. XII. Prisilno izvršenje presude; Pogl. XIII. Pregled redovitog postupka kod ženidbenih parnica. — Posebni Dio sadrži: Pogl. I. Privremena rastava bez sudbenog postupka; Pogl. II. Sumarni postupak u ženidbenim parnicama; Pogl. III. Proglašenje bračnog druga mrtvim; Pogl. IV. De rato non consummato.

Zadaća je Priručniku, kako pisac sam kaže (str. 2): »da po sistemu samoga crkvenog zakonika iz njegovih procesualnih propisa izvadi samo ono, što se imade primijeniti u ženidbenim parnicama, te na taj način olakša poznavanje tih propisa naročito strankama i njihovim pravnim zastupnicima.«

Toj će svrsi Priručnik i zaista dobro poslužiti, napose i svojim tumačenjem i razjašnjavanjem odnosnih propisa, kao i svojim formularima (obrascima).

U Priručniku ima i navoda, kojima treba prigovoriti. Iznosimo ovdje poglavite.

a) U Predgovoru (str. 4) veli pisac: »Dakle se jedino prema crkvenom zakoniku ima postupati kod crkvenih sudova od 19. svibnja 1918. godine.«

Ispravno je, da je Zakonik van snage stavio opće zakone praeter jus, a nije ispravno, da je van snage stavio partikularne zakone ili običaje praeter jus.

b) Na str. 18. veli pisac, da je posao promicatelja pravde (promotor justitiae) da podnese redovitu tužbu ili bar prijedlog da se povede parnica radi ništetnosti braka. Jednako se izražava pisac na str. 26, 31 i 51.

Zakonik u kan. 1970. luči »accusatio matrimonii« i »in iure facta petitio«. Samo prva (accusatio matrimonii), dakle tužba, pripada promicatelju pravde prema kan. 1971 (»§ 1. Habiles ad accusandum matrimonium sunt:..., 2. Promotor institiae in impedimentis natura sua publicis«), dok druga (in iure facta petitio), što ju pisac zove »prijedlog«, pripada samo strankama prema kan. 1973 (»Soli conjuges ius habent petendi dispensationem super matrimonio rato et non consumato«.

c) Na str. 25. veli pisac: »... samo izuzetno se osuda proglašuje usmeno...«

Po kan. 1877 (»Publicatio sententiae fieri potest tribus modis, vel citando partes ad audiendam sententiae lectionem solemniter factam a iudice pro tribunali sedente«) dopušteno je svagda usmeno proglašenje osude.

d) Na str. 28. veli pisac: »O takovu prigovoru (t. j. prigovoru stranke protiv nadležnosti suda) odlučuje sam sud, i to bez prava stranke na priziv, ako je sud prigovor odbio...«

Po kan. 1610, § 2 (»In casu exceptionis de incompetentia relativa« si index se competentem pronunciet, eius decisio non admittit appellationem«) nije isključen priziv, ako sudac odbije prigovor de incompetentia absoluta.

e) Na str. 35. veli pisac: »Prijedloge da se položi jamčevina, da se dozvoli pravo siromaštva i slično, valja, koliko se može, staviti prije nego se tuženi upustio u parnicu (k. 1631).«

Zakonik se drugačije izrazuje, kad u kan. 1631. veli: »Quaestiones de cautione... videndae regulariter sunt ante litis contestationem.«

f) Na str. 39. veli pisac: »Po mogućnosti valja da svi ovi spisi budu sastavljeni u latinskom jeziku, osim zapisnika preslušanja svjedoka i (drugih) stranaka (k. 1642).«

Zakonik se u kan. 1642, § 2 drugojačije izražava: »Nisi justa causa aliud suadeat, quoad eius fieri potest, lingua latina redigantur, sed interrogationes et responsiones testium, aliaqua similia, lingua vernacula confici debent.«

Kod nas se svi spisi sačinjavaju u hrvatskom jeziku, a justa causa, koja to preporuča, jest, što naši crkveni ženidbeni sudovi sude i za gradjansko područje, gdje je taj jezik služben.

g) Na str. 41. veli pisac, da su javne naravi sve zapreke, osim nemoći, koja nije notorna.

Zapreka zločina (impedimentum criminis) je po svojoj naravi tajna, a najčešće i po prilikama.

h) Na str. 44. veli pisac za izopćenike, glede kojih nije donešena presuda, da imaju aktivnu i pasivnu legitimaciju za tužbu.

Pasivnu legitimaciju imaju svi izopćeni u svim parnicama. Što se tiče aktivne legitimacije, slijedi iz kan. 1654. u vezi sa kan. 1628, § 3, da izopćenici, glede kojih nije donešena presuda, imaju u svim parnicama aktivnu legitimaciju, ako im se ne prigovori izopćenje.

i) Na str. 59. i 60. tvrdi pisac, da se osuda, koja se proglašuje dostavljanjem primjeraka strankama, može njima propisno dostaviti samo putem javne pošte preporučeno i uz povratni recepis.

Kako kan. 1877. gled te stvari veli »ad normam can. 1719.«, a kan. 1719. dopušta i drugi siguran način dostavljanja (»per publicos tabellarios, dummodo commendata et cum syngrapha receptionis, vel alio modo, qui secundum locorum leges et conditiones tutissimus sit«) ne možemo usvojiti piščevo mišljenje. Tako i Vermeersch-Creusen, Epitome Iur. Can. III. n. 233.: »Publicatio sententiae est eius cum partibus communicatio. Quam primum est facienda uno ex his modis: ... 3. Exemplar sententiae in forma authentica ad partes transmittitur per viam juxta locorum consuetudinem tutissimam, praesertim per tabellarios publicos in litteris commendatis et cum syngrapha receptionis.«

Kod nas se općenito, kako prije tako i iza Zakonika, presude dostavljaju strankama preko župnika, i taj je običaj posvema u skladu sa Zakonikom.

j) Na str. 71. veli pisac: Od ove su dužnosti (t. j. da osobno pristupe pred sud) oproštene samo one osobe, koje zbog svog dostojanstva imaju po gradjanskim zakonima pravo, da si same odaberu mjesto, gdje će biti preslušane (k. 1770, § 2, br. 1).«

Navedeni kan. 1770, § 2, br. 1 (»Testes sunt examini subjiciendi in ipsa tribunalis sede. § 2. Ab hac generali regula excipiuntur: 1. S. R. E. Cardinales, Episcopi et personae illustres quae suae civitatis iure eximuntur ab obligatione comparendi coram judice testificandi causa«) izuzima od rečene dužnosti kardinale i biskupe i onda, kada ih gradjanski zakon toj dužnosti podvrgava.

k) Na str. 80. veli pisac za osobe (župnike, državne činovnike itd), koje kan. 1755, § 2, br. 1. i 2. oslobadja od svjedočenja, da ipak smiju svjedočiti o dotičnim činjenicama, ako se odreknu svoga prava.

Kako je odnosno pravo njihovo dano radi općeg dobra, ne mogu ga se te osobe odreći, pak se zato i ne smiju vrhu dotičnih činjenica preslušati.

l) Frazu kan. 1781: »... dummodo tamen omnis collusionis vel corruptelae absit periculum« prevodi pisac (na str. 93): »samo ako je

isključena svaka pogibao da se svjedoci zavedu na krivo svjedočanstvo (koluzija) ili da svoje prijašnje iskaze iskrive«.

Izraz »collusio« označuje nezakoniti dogovor medju strankama, a izraz »corruptela« označuje nezakonito utjecanje koje god stranke na svjedoka.

m) Na str. 97. veli pisac: »Tako će n. pr. iskaz generalnog vikara, župnika, javnog bilježnika, suca i t. d. o predmetima, koji su u vezi s njihovim službenim djelovanjem, biti potpuno dostatan te ne smije sudac o tim činjenicama ni tražiti ni dopustiti daljnjih dokaza za pro ili contra.

Neispravnost ove tvrdnje javno pokazuje kan. 1814.: »Documenta publica sive ecclesiastica sive civilia genuina praesumantur, donec contrarium evidentibus argumentis evincatur« i kan. 1783.: »Post testificationum evulgationem: ... 2. Sed est ius reprobandi testes sive quod attinet ad modum examinis, cum scilicet objiciuntur regulae iuris in examine peragendo neglectae, sive quod attinet ad testificationes ipsas, cum nempe testimonia impugnantur de falso aut de variatione, contradictione, obscuritate, defectu scientiae et similibus.«

n) Na str. 110. veli pisac: »Iz te ustanove izlazi logično, da se interlokutorna osuda ne smije pobijati posebnim pravnim lijekom: po kan. 1880. br. 6. valja odbiti svaki priziv proti interlokutornoj osudi kao nedopustiv, ako nije predan zajedno s prizivom u glavnoj stvari.«

Ovo ne vrijedi za svaku interlokutornu osudu, već samo za takovu, koja nema domašaja definitivne, kako je izričito naglašeno u kan. 1880. br. 6.: »Non est locus appellationi: .... 6. A judicis decreto vel a sententia interlocutoria, quae non habeat vim definitivae, nisi cumulatur cum appellatione a sententia definitiva.«

o) Frazu kan. 1850, § 5; »ut (razumijeva se: reus) ... libere possit a iudicio abire« prevodi pisac na str. 114.: »da se (t. j. tuženik) oslobodi od svake dužnosti prema tužitelju.«

Tu se očito radi samo o t. zv. »circumductio edicti citationis«, t. j. o obeskrepljenju sudbenog poziva, koji je svojedobno tuženiku upravljen bio, a sada se ukida, pak je dosljedno tomu tuženik sada slobodan da od suda otidje.

p) Na str. 134. upućuje pisac glede usmenog priziva na kan. 1707, § 1.

Zakonik pako glede te stvari upućuje u kan. 1882, § 2 (»Aliter facienda est in scriptis, salvo casu de quo in can. 1707«) ne samo na § 1. kan. 1707., već na čitavi kan. 1707.

r) Na str. 145. i 146. tvrdi pisac, da ništovnu žaobu, koja je spojena sa prizivom, ne rješava prizivni sudac, već onaj sudac, koji je napadnutu presudu izrekao.

Ovo nije ispravno, jer je odnosna ništovna žaoba povezana sa prizivom, pa ju radi te veze rješava onaj sud, koji je zvan da rješava priziv. Zato se takova ništovna žaoba po kan. 1895. mora i podnijeti u prizivnom roku, t. j. u roku od 10 dana. Tako i Vermeersch-Creusen, l. c. III, n. 242.: »Sententia nulla et sanabilis impugnari potest simul appellatione

et actione vel exceptione aut unice querela nullitatis. Appellatio intra decendium est facienda; ad querelam faciendam spatium trium mensium conceditur. — Appellatio causam ad iudicem superiorem defert, querela monetur coram sententiae auctore (c. 8895).«

s) Na str. 171. veli pisac: »Da o prizivu (o kojem govore kan. 1891 i 1892) valja da sudi samo jedan sudac, a ne sudbeni zbor, izlazi iz načela k. 1595, po kojemu sud druge molbe valja da bude vazda sastavljen kao sud prve molbe, zatim otud što k. 1992, govoreći o prizivnom sudu veli »iudex, a kad zakonik govori o sudbenom zboru triju ili pet sudaca upotrebljuje vazda riječ »tribunal«.

Pozivanje na kan. 1595. nije umjesno, jer taj kanon samo izriče, da su za svaki prizivni sud općenito propisani svi službenici (officialis, notarius, defensor vinculi, promotor justitiae i t. d.), koji su općenito propisani i za svaki prvomolbeni sud.

Naprotiv dolazi tu do primjene kan. 1596 (»Si collegialiter causa in prima instantia cognita fuerit, etiam in gradu appellationis collegialiter nec a minore iudicum numero definiri debet«), no taj kanon ne zabranjuje, da prizivni sud bude zboran sud, ako je prvomolbeni sud bio inokosan (judex singularis).

Iz izraza »iudex«, što ga rabi kan. 1992. ne mora se zaključiti na nezboran sud, jer Zakonik izraz »judex« rabi i za zborne sudove, kako dokazuju nebrojena mjesta (n. pr. 1608; 1609; 1610; 1611; 1612; 1613; 1614; 1618; 1624, 1626, 1628, § 2; 1634, § 3; 1635 itd.). Pored toga Zakonik rabi izraz »tribunal« i za inokosan sud, kako takodjer nebrojena mjesta dokazuju (n. pr. kan. 1570; 1573, § 2; 1581; 1589, § 2; 1591, § 1; 1594, §§ 1 i 4; 1595; 1609, § 1; 1612, § 1 i 2; 1621; 1622 itd.).

Prema tomu ne ima nikakove zapreke, da prizive, o kojima je govor, rješavaju zborni sudovi.

t) Na koncu ispravljamo tiskarske ili čisto pisarske greške (lapsus calami), što smo ih zapazili.

Na str. 25. stoji »činjeničnog i pravičnog stanovišta« mjesto »činjeničnog i pravnog stanovišta«. Na str. 61. stoji »res judicatae« mjesto »rei judicatae«. Na str. 131. stoji »libellum appellatorium« mjesto »libellus appellatorius«. Na str. 132. stoji »attentatus« mjesto »attentatum.«

Dr. I. A. Ruspini.

Recherches a Salone Tome I. Publié aux frais de la fondation Rask—Orsted. Copenhague 1928. Librairie-editeur J. H. Schultz. Imprimerie de l' université. Fol. str. 195.

Publikaciju ovog djela imamo zahvaliti naučnoj ambiciji inače male države Danske. Pošteđena od strahota i posljedica rata omogućila je ona svojim stručnjacima Fr. Weilbach-u, E. Dyggve-u i J. Brondsted-u potporom i troškom iz zaklade Rask-Orsted, da se prihvate iskopina u Solinu. Dakako, da je neumorno nastojanje našeg odličnog učenjaka i arheologa jubilarca Msgr. Don Frane Bulića mnogo pridonijelo, da su se danski učenjaci spustili baš amo u naše krajeve, da nakon nekoliko godina ustrajnog rada obdare naučni svijet jednim kapitalnim djelom kao što je ovaj I. svezak njihovih istraživanja.

Prvi dio ovog djela iznosi rezultat rada ing. E. Dyggve-a: La ville de Salone, o dispoziciji i topografiji grada Solina (str. 9—33). Uz historičke podatke o sudbini i pripadnosti ovog grada nakon njegovog razorenja po Avarima (614.), opisan je položaj starog i sadanjeg Solina, sačuvanog materijala; donesen plan grada u uzornim nacrtima. Pitanja tehničkih detalja nijesu iznesena, ali je pomoću plana A olakšan daljnji njihov studij. Jedan cjelokupni pogled na grad prema realnim ostacima prikazuje jedan plan (A), dok drugi (B) upotpunjuje sliku na osnovu sadanjeg stanja iskopina. Ogromno polje razvalina čini na gledaoca kuriozan utisak: tu su obrađeni pojedini vinogradi, ondje kup naslaganog kamenja od razvalina; tamo strši ostatak zida koje građevine (str. 29.). Što je sve prohujalo preko ovih grandioznih razvalina od domaće i tuđinske neprijateljske ruke, tamo od dana razorenja, čudo je da je ostalo i ovoliko, koliko je danas. Zahvaliti je, prema konstataciji autora, kvaliteti kamena, koji, ako nije razbijen i silom iskvaren, daje sliku kao da je juče izrađen (str. 31.). To omogućuje jedan detaljni studij stare rimske tehnike i starinskih formi u njihovom istinskom obliku.

Uz nacrte su izvrsne fotografije pojedinih dijelova grada, koji izvodima autorovim i opisu njegovom podaju živost i svježinu.

Od Johannes Brondsteda je II. dio čitavog djela: Bazilika 5 mučenika u Kapljuču (str. 33—189).

Već se po rezultatima iskapanja Msgr. Bulića poduzetima i publiciranima god. 1911. vidjelo, da groblje, zvano u Kapljuču nije tek jedan nastavak grobišta u Manastirinama, nego da imade svoju vlastitu baziliku. Iskopine sviju detalja i obradba u jednom prvoklasnom stilu bila je evo rezervisana danskoj ekspediciji, koja je taj posao otpočela godine 1922. Brondsted daje najprije opći opis bazilike (str. 36—61); prelazi zatim na skulpturu (str. 62—113) opisujući upravo vanrednom preciznošću svaki i najmanji detalj i klasificirajući ga prema karakteru i stilu; slijedi opis sačuvanih mozaika (str. 114—132), njihovo stanje, tehnika i natpisi na njima. Reproducirani su krasno i u boji pl. V., pl. VI., pl. VII. Dalje je govor o grobovima (str. 133—155) različnih tipova, o sarkofazima i predmetima nađenima u njima. I ovaj je dio kao i ostali snabdjeven veoma uspjelim fotografijama svakog iole vrijednog predmeta. Od najveće su vrijednosti natpisi (str. 156—175). Obuhvataju period od sredine prvog pa do konca šestog vijeka. U posljednjem dijelu je govor o kronologiji i historiji bazilike, grobišta i svetih mučenika (str. 176—189). Sama bazilika sagrađena sredinom IV. vijeka nije duže opstajala jer već sredinom VI. vijeka nije više u porabi. Podignuta je na čast sv. mučenika svećenika Asterija i četvorice *mučenika vojnika Antiohijana, Gajana, Telija i* Paulinijana. To potvrđuje i kapela kraj amfiteatra sa još uščuvanim slikarijama i natpisom imena sv. Asterija.

Bazilika sv. pet mučenika u Kapljuču nakon ove i ovakove detaljne i savjesne obradbe izniče pred našim očima u svoj ljepoti i vrijednosti svojoj. Svaki pedalj one zemlje i svaki kamen govori razgovijetno o davnoj povijesti i davnom životu poganskom i kršćanskom. Velebni utisak, što ga ovo djelo imade i što ga ostavlja na štioca, valja osim visoke znan-

stvene akribije pripisati i bogatoj tehničkoj opremi, naročito krasnim i zornim ilustracijama.

Mi smo Hrvati zahvalni danskim učenjacima, da su ovo bogatstvo naše Dalmacije iznijeli u ovako elegantnoj formi i strogo naučnoj obradbi pred forum znanosti. Rezultate njihovog rada prati sa zanimanjem i korišću i bogoslovska znanost.

Dr. A. Živković.

Dr. F. Dvornik: Les Slaves, Byzance et Rome au IXe. siecle, Paris, 1926.

Dvornik u ovoj knjizi raspravlja o odnošajima Rima i Bizanta prema Slovenima u IX. v. Najprije izlaže dolazak i razvoj Slavena do IX. v. U drugome poglavlju govori o Slavenima i Bizantu do prve polovice IX. v. Treće je poglavlje posvećeno radu Bizanta oko pokršćenja Slavena prije Fotija. Peto raspravlja o vjerskoj i književnoj renesansi u Bizantu u IX. v., a šesto o odnošajima Fotija prema misiji sv. Ćirila i Metoda u Moravskoj, sedom o obraćenju Bugara. Nadalje u osmome se raspravlja, kako je Rim preko Hadrijana II. potvrdio djelo solunske braće; u devetome o politici bizantinskoga cara Bazilija i sv. Stolice prema Slovenima, a u desetome i zadnjemu poglavlju o sudbini djela Ćirila-Metodija u Moravskoj i njegovom spasenju po Bugarima.

Sve je ove probleme pisac htio pokazati u 322 stranice. Jasno je, da se radi preopširnosti predmeta sve nije moglo sa svih strana obuhvatiti i obraditi. Tako su n. pr. bizantinske prilike opširnije i detaljnije obrađene, nego one zapadne. Dvornik je bez sumnje samostalni pisac; svojim predmetom gospodari i samostalno prosuđuje tuđe mišljenje. Malo ipak ima knjiga, koje donose onako more hipoteza, kao ova. I valja znati, da Dvornikove hipoteze nijesu beztemeljne, i ako se svaka svakome neće nametnuti. Osobito u prosuđivanju odnošaja sv. Ćirila i Metodija prema Fotiju pisac bi želio da u tome dade donekle drugu sliku, nego li je ona, koja se općenito ima kod katoličkih učenjaka. Čini se ipak, da mu je uspjelo dokazati, da se mora zabaciti mišljenje, kao da bi Ćiril i Metod bili zagrijani pristaše sv. Ignacija, a žestoki i lični neprijatelji Fotijevi. Ovo je pitanje ipak Dvornik više natuknuo, nego temeljno riješio. Morao se više zabaviti o stavu studitskoga monaštva i onoga olimpskoga ne samo prema Fotiju, nego i u opće prema kuriji bizantinskoj. I tu bi se možda našao ključ, da se dozna, koji je lični odnošaj bio slavenskih apostola prema ocu istočne shizme. Ali ideologija solunske braće i Fotija u pitanju crkvenog ustava bila je diametralno oprečna, dapače sv. Metod u staroslavenskome sholionu direktno pobija Fotijeve crkvenoslovne nazore, kako sam izložio u mome članku u Bogosl. Smotri god. 1925. br. 4., a Dvornik nažalost ovoj vrlo važnoj razlici ne posvećuje veliku pažnju, pa se zato dobiva na prvi mah dojam, kao da bi Ćiril i Metod bili u neku ruku, Focijanci u onome lošemu smislu. Pomnjivom čitatelju je jasno, da Dvornik, smatra solunsku braću pristašama rimske orientacije, kao što se uopće u cijeloj knjizi opaža, da pisac hoće svagdje da istakne Bi-

zant i njegovu civilizaciju. Potpuno pravo u uvodu ističe, da je povijest prema Bizantu bila nepravedna; ali ne smijemo ni mi za ičiju ljubav prema istini biti nepravedni. Tako na pr. veli, da je bizantinska Crkva bila tolerantna prema raznim jezicima u liturgiji. (69—70) a nije upozorio da se sve do VIII. v. ne može pravo ni govoriti o bizantinskoj crkvi i da oni primjeri, koje navodi dogodili su se i razvili, dok je Bizant još na sebi nosio pečat universalnoga rimskoga carstva sa helenističnom kulturom. Pravi istočni Bizant priznaje samo jedan jezik i jedno carstvo: bizantinsko, kako to sasvim ispravno ističe sam pisac na 300. strani. On gotovo svagdje indentifikuje ciljeve i metode Bizanta i Rima o evangelizaciji Slavena, i više manje sve promatra u vidu politike. Da stvar bude jasnija i da se izbjegne zabuni trebalo je predhodno dobro precizirati kakove posljedice u državno-pravnom pitanju evangeliziranih naroda nužno slijede iz jedne i druge politike. A tu je bitna razlika, jer je bizantinska evangelizacija ujedno i državna misija, dok ova fali rimskoj, koja je više kršćanska i univerzalna.

Pisac često govori i o Hrvatima. Čini se, da je baš ovdje bio najslabije ruke. Slijedi sasvim stara mišljenja u pitanju ninske biskupije, Grgura Nimskoga i slavenske liturgije. Na žalost njemu nije poznata studija Perojevića: Theodozije biskup ninski, koja baca sasvim novo svijetlo na odnošaj ninskih biskupa prema Rimu, Bizantu i Glagolici (Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 1922 (XLV), čini se, da mu nije poznata ni Srebrnićeva studija — i ako je u bibliografiji spominje: Papež Ivan X. v svojih odnosih do Bizanca in Slovanov na Balkanu (Bog. Vestnik, 1923. p. 206—240), jer se u korpusu na nju ne osvrće, dok brani mišljenje njoj protivno (str. 321.).

Uza sve ove i neke druge manje nedostatke Dvornikovo je djelo prvoklasno historično djelo. Ono nam daje jedan jasan i samostalni pogled na odnošaje Rima i (osobito) Bizanta prema Slavenima u IX. v.

Dr. Fra A. Guberina.

Knjige prispjele uredništvu:

Stätter Hermann Jos.: **Priester und Franziskusideal,** 12⁰, (VI + 40) Herder Freiburg, 1929.

Przywara Erich S. I.: **Christus lebt in mir** 8⁰ (XII×60) Herder, Freiburg 1929.

Brey Henriette: **Wenn es in der Seele dunkelt** 12⁰ (VI×226) Herder, Freiburg 1929.

Emmerich Ferdinand: **Hüter der Vildnis.** 8⁰, (IV + 220), Herder, Freiburg 1929.

Siebert Clara: **Frau und Volk.** 8⁰, (VIII×124) Herder, Freiburg 1929.

Lengle Dr. Jos.: **Geschichte der göttlichen Offenbarung,** 8⁰ (X×166) Herder, Freiburg 1929.

Sadržaj:

I. ČLANCI.

II. PRIKAZI, IZVJEŠTAJI, BILJEŠKE.

III. RECENZIJE.

Strana